

8° Z 58-247(5)

Mitteilungen

des Grabmann-Instituts der Universität München

Herausgegeben von Prof. Dr. M. Schmaus

---

Mitteilungen

(Gründel)

Heft 5

Das ›Speculum Universale‹  
des Radulfus Ardens

von

DR. THEOL. JOHANNES GRÜNDEL

1961

MAX HUEBER VERLAG MÜNCHEN



© 1961 by Max Hueber Verlag, München 13  
Gesamtherstellung: Friedrich Pustet, Graphischer Großbetrieb, Regensburg  
Printed in Germany

① 611178



## VORBEMERKUNG

Zu den umfangreichsten Ethikdarstellungen des 12. Jahrhunderts zählt das ›Speculum Universale‹ des Radulfus Ardens, eine großangelegte theologische Enzyklopädie von vierzehn Büchern, die jedoch unvollendet geblieben ist. Neben seinen 200 ›Homiliae in epistolas et evangelia de tempore‹ und den ›Homiliae in epistolas et evangelia sanctorum‹<sup>1</sup> ist es das Hauptwerk dieses französischen Lehrers, der in seinem Gedankengut ein sehr eigenständiger Theologe und nur gelegentlich anderen ›auctoritates‹, besonders Gilbert de la Porrée verpflichtet ist<sup>2</sup>. Nach den Darlegungen von D'Alverny fällt der Tod des Radulfus Ardens noch in das 12. Jahrhundert<sup>3</sup>; Van den Eynde aber hat weiterhin die Abhängigkeit des ›Speculum Universale‹ vom ›Verbum abbreviatum‹ des Petrus Cantor (verfaßt 1191/92) nachgewiesen<sup>4</sup>. Folglich hat Radulfus dieses sein Werk in den letzten Lebensjahren, also zwischen 1193 und 1199, verfaßt.

Die Einteilung dieser Enzyklopädie läßt sich in keiner Weise auf die vorausgehenden Sentenzenwerke zurückführen. Es liegt hier eine großangelegte Tugendlehre vor, die besonders der prudentia (Buch 9 mit 72 Kapiteln) und der iustitia (Buch 10 mit 108 Kapiteln) einen breiten Platz einräumt. Wegen seiner Originalität dürfte eine Kapitelübersicht zu diesem bisher noch ungedruckten Werk von Interesse sein und zugleich den Anstoß zur kritischen Gesamtedition geben.

<sup>1</sup> Ediert in Migne PL 155, 1301ff.

<sup>2</sup> An Literatur hierzu vgl. B. Geyer, Radulfus Ardens und das Speculum Universale, in: Theol. Quartalschrift 93 (1911) 63–89. Geyer verbessert die von Grabmann in seiner Geschichte der scholastischen Methode I, 246–257 angegebenen Daten. Vgl. auch M. Le Paul, Etude du ›Speculum universale‹ de Raoul Ardent (Ecole Nationale des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1950), Paris 1950, 73–75; Derselbe, Le ›Speculum universale‹ de Raoul Ardent, ebd. 1951, 107–109; P. Michaud-Quantin, Die Psychologie bei Radulfus Ardens, einem Theologen des ausgehenden 12. Jahrhunderts, in: Münch. Theol. Zeitschr. 9 (1958) 81–96; J. Gründel, Die Lehre von den Umständen der menschlichen Handlung im Mittelalter (Diss.masch.), München 1959 § 6, V.

<sup>3</sup> Vgl. M. T. D'Alverny, L' obit de Raoul Ardent, in: Arch. d'hist. doctr. litt. Moyen Age 15/17 (1940–1942) 403–405.

<sup>4</sup> D. Van den Eynde, Precisions chronologiques sur quelques ouvrages théologiques du XII<sup>e</sup> siècle, in: Antonianum 26 (1951) 223–246.

Das *Speculum Universale* des Radulfus Ardens liegt in folgenden Handschriften vor<sup>5</sup>:

- |  |             |                     |
|--|-------------|---------------------|
| 1. Paris, Bibl. Mazarin Cod. 709:                    | lib. I–XIV  | (= P <sub>1</sub> ) |
| 2. Cod. Vat. lat. 1175 I und II:                     | lib. I–XIV  | (= V)               |
| 3. Besançon, Bibl. de la ville Cod. 218:             | lib. I–XIV  | (= B)               |
| 4. Paris, Bibl. Mazarin Cod. 710:                    | lib. IX–XIV | (= P <sub>2</sub> ) |
| 5. Cod. Paris. Nat. lat. 3229:                       | lib. I–VIII | (= P <sub>3</sub> ) |
| 6. Cod. Paris. Nat. lat. 3240: Exzerpt aus           | lib. IX     | (= P <sub>4</sub> ) |
| 7. Cod. Paris. Nat. lat. 3242: Exzerpt aus           | lib. IX–XIV | (= P <sub>5</sub> ) |
| 8. Cod. Vat. Ottob. lat. 880: Lib. VIII, IX, III, IV |             | (= O)               |

Buch 6 des *Speculum Universale* fehlt in allen Hss. Nach Angabe der Schreiber wurde dieses Buch, in dem Radulfus über das Gebet handeln wollte, überhaupt nicht verfaßt, da der Magister krankheitshalber die Abfassung dieses Teiles verschieben mußte, schließlich aber vom Tode überrascht wurde<sup>6</sup>.

Nur die Hss P<sub>1</sub>, V und B enthalten das gesamte Werk; P<sub>1</sub> und V wurden zu dem Quaestionen- bzw. Kapitelverzeichnis herangezogen. Ab Buch 9 wurde schließlich auch noch Cod. P<sub>2</sub>, der die Bücher 9–14 vollständig, jedoch auch noch Teile von Buch 8 enthält, vergleichend berücksichtigt. Die ersten beiden Hss bieten einen zuverlässigen Text und dürften, wenn auch nicht für eine Edition, so doch für ein Kapitelverzeichnis genügen. In das Verzeichnis wurden die Rubriken der einzelnen Kapitel aufgenommen; wo diese jedoch fehlen, wurde das Kapitelincipit angegeben und in Klammern gesetzt. Die Textvarianten finden sich im kritischen Apparat. Die zahlreichen »*figuræ*« blieben unberücksichtigt. Um den textkritischen Apparat nicht zu überlasten, wurden die ständigen Verwechslungen von »*quot*« und »*quod*«, wie sie besonders die beiden Pariser Hss aufweisen, nicht mit aufgezeichnet. – Daß wir in keiner der hier benutzten Hss die Originalschrift dieses Werkes vor uns haben, ergibt sich u. a. daraus, daß die Schreiber dieser Codices bei der Kapitelzählung öfters ein Kapitel überspringen oder doppelt zählen, um mit ihrer Vorlage in der Zählung wieder übereinzustimmen<sup>7</sup>.

<sup>5</sup> Vgl. dazu F. Stegmüller, *Repertorium* n. 704; weiterhin dazu die Ergänzungen und Berichtigungen von V. Doucet, *Commentaires sur les Sentences, Supplément* n. 704; ebenso A. Landgraf, *Introducción a la historia de la literatura teológica de la escolástica incipiente*, Barcelona 1956, 143.

<sup>6</sup> Vgl. im folgenden den Text unter Liber VI.

<sup>7</sup> Vgl. hierzu die entsprechenden Anmerkungen im textkritischen Apparat.

# Kapitelverzeichnis

## LIBER I

P <sub>1</sub>	V	Cap.	
1ra	1ra		Incipit Speculum Universale distinctionum magistri Radulphi Ardentis de virtutibus et vitiis eisdem oppositis et primo incipit tabula capitulorum primi libri.
1rb	1va	1	Quid sit scientia et quae eius species. Scientia est vera perceptio mentis infinita finite comprehendens. Dicitur quippe scientia collective. 5
3ra	3ra	2	Quid sit ethica.
		3	Quid sit ethica et de quibus agat.
3rb	3rb	4	Unde dicitur ethica.
	3va	5	Differentia inter bonos mores et virtutes. 10
3va		6	Quod ethica tripartita est.
		7	Quod de interiore ethica prius sit agendum.
3vb	3vb	8	Quid sit interior ethica.
		9	Quid sit munditia mentis et quot eius species.
4ra	4ra	10	In quibus consistit munditia mentis. 15
		11	Ordo ponitur dicendorum.
	4rb	12	Quot modis dicitur bonum.
4rb	4va	13	Quot sunt species bonitatis sive utilitatis.
5ra	5ra	14	Quomodo se habeant ad invicem iustum et honestum et expediens. 20
	5va	15	Quid sit iustum et quot modis dicatur.
5rb	5vb	16	Quid sit honestum et quot modis dicatur.
5vb	6rb	17	Quid sit expediens et quot modis dicatur.
		18	Quomodo iustum spirituale et honestum spirituale et expediens spirituale secundum gradus suos aequipolleant. 25
6ra	6va	19	Quid sit virtus.
6va	7ra'	20	Quod aliud est virtus, aliud motus, aliud opus virtutis.
		21	Item alia definitio virtutis.
	7rb	22	Item alia definitio virtutis secundum Augustinum.
6vb		23	Unde dicatur virtus. 30
	7va	24	Quot modis dicatur malum.
7ra		25	De perversione finis.
	7vb	26	Quod perversio et malitia finis nihil sit.

3 capitulorum) super capitula V. 9 dicitur) dicatur V. 12 interiore) interiori P<sub>1</sub>, V. 15 consistit) consistat P<sub>1</sub>. 17 dicitur) dicatur V. 18 Quot sunt) Item quot V. 24–25 et expediens spirituale om V.

P <sub>1</sub>	V	Cap	
7rb	8ra	27	Quid sit vitium et quot eius species.
7va	8rb	28	Quod omnis actus in quantum est a Deo est.
7vb	8va	29	Qua ratione dicatur malum vel idolum nihil esse.
		30	Quod inter omnes gratias quas Deus in hac vita confert homini, virtus praecellit.
8ra	8vb	31	Utrum virtus per se sit bona et appetenda.
8rb	9ra	32	Utrum virtus per se sit bona.
		33	Quod nihil sit peius vitio et peccato.
8va	9rb	34	Utrum virtutes sint gratuitae aut naturales.
8vb	9va	35	Quod virtutes oriuntur ex natura.
		36	Quot modis dicatur aliquid ex alio oriri.
9ra	9vb	37	Quot modis dicatur aliquid oriri ex aliquo.
		38	Quot virtutes oriuntur ex proprietatibus animae.
9rb	10ra	39	Quid sit anima.
		40	Quod anima, cum sit substantia simplex, in affectibus et effectibus est multiplex.
		41	Quod Deus contulit animae concupiscibilitatem et irascibilitatem.
9va	10rb	42	Quod unum istorum ad promerendum animae non sufficiebat.
9vb	10va	43	De ratione et consortibus eius intellectum scilicet et memoria.
10rb	11rb	44	De concupiscibilitate et sequelis suis.
10va		45	De irascibilitate et sequelis suis.
10vb	11va	46	Quod praedictae vires et affectiones habent naturaliter quemdam ordinem et necessitatem et inaequalitatem.
11ra	11vb	47	Quod ex praedictis proprietatibus animae vitia et virtutes oriuntur.
	12ra	48	Quae sit potestas, quam dedit Deus rationali creaturae.
11rb		49	Quod potestas peccandi non sit a Deo.
		50	Quid sit libertas arbitrii.
	12rb	51	Quae concurrunt ad libertatem arbitrii.
11va	12va	52	Quod praeter praedictas proprietates, quae sunt rationes omni rationali creaturae, dedit Deus homini vegetationem et sensualitatem.
13ra	13va	54	Quid utilitatis afferat praedicta figura.
13va	14rb	55	Quod tam homo quam angelus peccando naturam suam corrumpit.
14ra	14va	56	De peccato originali.

1 quot) sunt *add* V. 4 vita *om* V. 6 et *om* V. 9 aut) an V. 12 *om* P<sub>1</sub>. 13 Quot) Quod P<sub>1</sub>. 15–16 in . . . multiplex *om* V. 20 consortibus) comitibus V. 34 afferat . . . figura) conferat inspicientibus substratam figuram V./Da bei Hss die vorausgehende »figura« als 53. Kapitel zählen, ist dieses bereits Kapitel 54. 35 peccando *om* V.

P <sub>1</sub>	V	Cap		
14rb	15ra	57	Quare magis peccata Adae quam ceterorum patrum nobis imputentur.	
14va	15va	58	Expositiones Juliani Pelagiam intendentis probare, quod peccatum originale transit in nos non per propagationem, sed per imitationem.	5
14vb	15vb	59	Quod ordo temptationum, qui praecessit in parentibus primis, adhuc perseverat in nobis.	
15ra			<i>Explicit:</i> et tunc fit damnabile peccatum. <i>Explicit liber primus.</i>	

## LIBER II

15ra	15vb		Incipiunt capitula secundi libri.	
15rb	16rb	1	Quod nec homo nec angelus potuit pro homine satisfacere, sed solus Filius Dei. Cum autem homo sic graviter per seipsum ceciderit, per seipsum nullatenus potuit surgere.	10
15va	16va	2	Quod Christus est primo homini similis factus nativitate, sed contrarius operatione, ut contrariis contraria adhiberet medicamenta.	15
15vb	16vb	3	Quod Christus diabolum per prudentiam et iustitiam superavit.	
16ra		4	Quod damna a primo parente vel a diabolo nobis illata Christus restauravit et etiam plus nobis contulit quam ille nobis abstulit.	
	17ra	5	Quod alius modus fuit Deo possibilis redimendi hominem.	
16rb	17rb	6	De reparatione liberi arbitrii per gratiam Dei.	20
		7	Quid sit gratia et quot modis dicatur et quae concurrunt ad hoc, ut gratis detur.	
16vb	17va	8	De gratia operante.	
17ra	18ra	9	Utrum aliquod meritum hominis praecedat primam gratiam Dei.	
17rb	18rb	10	De gratia cooperante.	25
17va	18va	11	De gratia consumante.	
17vb		12	De triplici libertate arbitrii.	
18ra	18vb	13	De libertate a necessitate.	
	19ra	14	De libertate a peccato.	
18va	19rb	15	De libertate a miseria.	30
		16	Qua ratione gratia cooperans dicatur meritum.	
18vb	19va	17	Quod solus Christus dicitur meruisse proprie.	

1 quam) peccata *add* V. 2 imputentur) imputantur V. 4 nos) nobis V. 8 fit *om* V. 10 sed) nisi V. 18 nobis . . . ille) contulit quam ipse V. 21) concurrunt concurrant V. 22 ut) aliquid *add* V. 24 aliquid *om* V. 31 gratia *om* V. 32 meruisse) promeruisse V.

P <sub>1</sub>	V	Cap		
19ra	20ra	18	Quid intelligat per gratiam apostolus, quando dicit »non ex operibus, sed ex gratia esse salutem«.	
19va	20rb	19	Qui gratiam Christi recipiunt, fiunt homines novi spirituales et angelis coaequales, qui vero eam respuunt, animales et bestiis conformes.	5
19vb	20va	20	Quibus de causis spiritus et caro dissideant et quod spiritus in iustis dominatur, caro vero in iniustis.	
20ra	20vb	21	Quod vitia oriuntur ex naturae corruptione et abusu, virtutes vero ex eius reparatione et recto usu.	
	21ra	22	Ex quibus occasionibus vitia vel virtutes oriuntur.	10
20rb		23	Nonnumquam ex occasione naturae personalis.	
21ra	21rb	24	Nonnumquam ex occasione naturae temporalis.	
21va	22va	25	Nonnumquam ex occasione naturae localis.	
22ra	22vb	26	Nonnumquam ex occasione parentum.	
22rb	23ra	27	Nonnumquam ex occasione gentis.	15
		28	Nonnumquam ex occasione conversationis.	
23ra	24ra	29	Nonnumquam ex occasione nutritivae.	
23rb	24rb	30	Nonnumquam ex occasione studiorum vel negotiorum	
23va		31	Nonnumquam ex occasione opportunitatis.	
24rb	25ra	32	Nonnumquam ex occasione exempli.	20
24va	25rb	33	Nonnumquam ex occasione curae vel incuriae.	
24vb	25va	34	Nonnumquam ex occasione scientiae vel ignorantiae.	
25ra	25vb	35	Nonnumquam ex occasione magnorum peccatorum virtutes oriuntur.	
25rb	26ra	36	Quod ex occasione magnarum virtutum oriuntur vitia.	25
25vb	26va	37	Nonnumquam ex occasione prosperitatis oriuntur virtutes.	
26rb	26vb	38	Nonnumquam ex occasione prosperitatis oriuntur vitia.	
26va	27rb	39	Nonnumquam ex occasione adversitatis virtutes oriuntur.	
27ra	27va	40	Nonnumquam ex occasione adversitatis oriuntur vitia.	
27rb	27vb	41	Ubi plures occasiones concurrunt, ibi vitia et virtutes facilius surgunt.	30
	28ra	42	Quibus de causis via virtutum sit nobis difficilis et vitiorum facilis.	
27va	28rb	43	Quae beneficia viam virtutum nobis faciant facilem et suavem.	
28ra	28va		<i>Explicit:</i> cum dilatasti cor meum. <i>Explicit liber secundus.</i>	35

2 operibus) etc. *add* V. 4 eam *om* V. 6 dissideant) desiderant V. 6-7 in iustis) iniustis V. 7 in iniustis) in iustis V. 10 vel) et V. 23-24 virtutes oriuntur *om* V. 25 Quod) Nonnumquam V. 27 oriuntur *om* V. 28 virtutes oriuntur *om* V. 30 concurrunt) concurrant V. 32-33 et . . . facilis *om* P<sub>1</sub>. 34 Quae) Quod V. 35 cum) et V.



LIBER III

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
28ra	28va		Incipiunt capitula super tertium librum.	
28va	29ra	1	Quod tres sunt animae inimici et suggestores mali loco et temptandi modo diversi. Seminantur autem vitia in nobis a malis suggestoribus et consiliariis, virtutes vero a bonis.	
28vb	29rb	2	De carne et quot modis dicatur.	5
		3	Quare caro spiritui inimica dicatur.	
29ra	29va	4	Qualis sit caro et qualiter spiritui obsit.	
29rb	29vb	5	De affectibus animae.	
		6	De naturalibus affectibus.	
30rb	30vb	7	De vitiosis.	10
30vb	31rb	8	De eis, qui sunt simul naturales et vitiosi.	
		9	De indifferentibus.	
31ra	31va	10	Quomodo caro suggerat spiritui.	
31vb	32rb	11	De diabolo quantum sit ad nocendum.	
32rb	32vb	12	Quomodo coerceatur et illudatur. Cum ergo diabolus tam pessimus tam callidissimus tam fortissimus sit, nullus ei resistere sufficeret, nisi eum clementis Dei omnipotentia cohiberet.	15
32vb	33rb	13	Quae sunt varietates daemonum.	
34ra	34va	14	Quibus rebus et quo ordine temptet.	20
34rb		15	Quod a bono nos retrahit quatuor modis.	
	34vb	16	Quod nos impedit a bono inchoando et quomodo ei resistatur.	
34vb	35rb	17	Quod in ipsa boni operis inchoatione pervertit intentionem et quomodo ei resistatur.	25
35rb	35va	18	Quod in executione boni operis excutit plenitudinem octo modis et quomodo ei resistatur.	
35vb	36ra	19	Quod boni operis iam perfecti putrefacit quatuor modis et quomodo ei resistatur.	
	36rb	20	Quo ordine diabolus nos temptet.	30
36ra		21	Quod primo, si potest, temptat ad idolatriam.	
	36va	22	Quod suggerit se credi creatorem.	
36rb		23	Quod suggerit se credi cordium cognitorem.	
36va	36vb	24	Quod suggerit se credi futurorum cognitorem.	
		25	Quod suggerit se credi mortuorum resuscitorem.	35

2-3 Quod . . . diversi *om* P<sub>1</sub>. 4 suggestoribus) suggestionibus V. 5 et *om* P<sub>1</sub>. 6 caro *om* P<sub>1</sub>. 8 affectibus) affectionibus V. 9 affectibus *om* P<sub>1</sub>. 11 qui) quae V. 15 ergo) igitur V. 24 operis *om* V. 26 executione) excussione V. 28 putrefacit) utilitatem *add* V. 35 suggerit se credi *om* P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
36vb	37ra	26	Quod suggerit se credi collatorem sanitatum. (Cap. 26 <i>om</i> in Cod. V.)	
37rb	37rb	27	Si nequit persuadere se coli, persuadet coli creaturam hominem aut Deum non esse. Si per haec omnia nequit dia- bolus cultui suo mancipare, suggerit si valet ei aestimare.	5
		28	Quod si haec semina diaboli non suscipiantur, habet et alia semina, quae seminat, scilicet semina haeresis.	
37va	37va	29	Si praedicta non potest, temptat de diversitate vitiorum secundum diversitatem hominum.	
37vb	37vb	30	Si nequit unum, temptat immittere aliud.	10
38ra	38ra	31	Si nequit maiora vitia, immittit minora.	
38rb	38rb	32	Quoad extremum temptat de vana gloria.	
38va	38va	33	Quod immissum vitium assuescere persuadet.	
		34 (33)	Quod valde poenitentes persuadet desperare.	
38vb	38vb	35 (34)	His qui non multum poenitent persuadet securitatem.	15
39rb	39ra	36 (35)	Eos qui non poenitent trahit, si potest, in consuetudinem.	
	39rb	37 (36)	De tribus antidotis contra praedictas tres temptationes.	
39va		38 (37)	Qualiter temptet.	
		39 (38)	De exteriori temptatione. Et viros sanctos quos nequit interius efficaciter temptare, temptat vel exterius quacum- que valet arte. Hoc autem facit vel per se vel per creaturas.	20
39vb	39vb	40 (39)	De interiori temptatione. Ceterum interior quoniam et invisibilis et insensibilis est.	
40rb	40rb	41 (40)	Quod nequit suggestionem immittere nobis, sed tantum per imaginationem ante nos ponere et ad eam nos inducit.	25
40va	40va	42 (41)	Quod temptationum eius alia est occulta, alia est aperta.	
40vb	40vb	43 (42)	De interiori et occulta temptatione.	
41ra		44 (43)	De exteriori et aperta temptatione.	
41rb	41ra	45 (44)	Quomodo discernatur an sit angelus bonus an daemon transfiguratus.	30
41va	41rb	46 (45)	De invisibili et aperta et de visibili et aperta temptatione.	

2 Cod. V besitzt zu Kapitel 26 nur die Rubrik, bietet aber bald den Text von Kapitel 27. 3-4 Si . . . esse *om* V. 5 aestimare *om* P<sub>1</sub>. 7 seminat) serat V./ scilicet . . . haeresis *om* P<sub>1</sub>. 14 valde) valdet V./ Cod. V zählt Kapitel 34 nochmals als Kapitel 33, so daß sich nunmehr eine Verschiebung der Zählung ergibt (vgl. die Klammer). 16 Cod. P<sub>1</sub> zählt Kapitel 36 noch als Kapitel 35, so daß nunmehr die Zählung beider Hss wieder übereinstimmt, gegenüber der wirklichen Kapitelzahl jedoch um 1 nachläuft. 16 non *om* V./ trahit) trahat V./ in) ad V. 18 temptet) temptat V. 19 exteriori) interiori V. 22 et *om* V. 24 nobis) in nobis V. 25 inducit) suggerit V. 26 eius alia est) alia P<sub>1</sub>. 28 exteriori) interiori V. 31 temptatione *om* V.

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
		47 (46)	Quod praecipue religiosos cupit decipere.	
41vb	41va	48 (47)	Quod non sine periculo et labore magno iustos impugnat.	
42ra	41vb	49 (48)	Quae sit differentia inter temptationes diaboli et carnis.	
42va	42rb	50 (49)	Quod per quatuor praecipue contra daemones obsistere praevalemus. Primo per fidem.	5
42vb	42va	51 (50)	Quod per crucem.	
43ra	42vb	52 (51)	Quod per humilitatem.	
43rb	43ra	53 (52)	Quod per orationem.	
43va	43rb	54 (53)	De tertio inimico nostro.	
		55 (54)	Quod triplici suggestionem temptat.	10
44ra	43vb	56 (55)	Quod per prava exempla temptat et quomodo resistendum est.	
44va	44ra	57 (56)	Quod blandimentis nos irretit et quomodo resistendum.	
44vb	44rb	58 (57)	Quod persecutionibus nos impugnat et quomodo resistendum.	15
	44va		<i>Explicit:</i> et adipisci coelestia gratulamur. Explicit liber tertius.	

#### LIBER IV

44vb	44va		Incipiunt capitula quarti libri.	
45va	45ra	1	Incipit liber quartus. Et primo quod contra tres inimicos et malos consiliarios dedit nobis Deus quatuor amicos bonos consiliarios. Tribus praedictis inimicis praevisque consiliariis non exponit nos clementissimus Deus.	20
45vb	45rb	2	Quod primus amicus noster est spiritus et quot modis dicatur spiritus.	
46ra	45va	3	Quis et qualis sit iste amicus noster bonus.	25
46va	46ra	4	Quod amicus noster opitulatur nobis tribus modis.	
		5	Quod opitulatur affectu.	
47rb	46vb	6	Quod opitulatur nobis tertio regimine, ad quod tria sunt necessaria.	

4 contra daemones) daemonibus V. 9 nostro *om* P<sub>1</sub>. 13 nos) nobis V./ et... resistendum *om* P<sub>1</sub>. 18 quarti libri) super quartum librum V. 19-21 Incipit... consiliarios *om* P<sub>1</sub>. 22 exponit) exposuit V. 25 Quis... bonus) Quis istorum dicatur amicus noster P<sub>1</sub>. 26 amicus noster *om* V. 27 Quod opitulatur) Secundo de V. 28 Quod opitulatur nobis *om* V./ ad quod) et ad regendum V.

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
		7	Quod gratia est necessaria.	
47va	47ra	8	Quod iustitia est necessaria ad regimen.	
48ra	47rb	9	Quomodo adiuuandus est spiritus.	
	47va	10	Quod secundus bonus amicus noster est angelus bonus et qualis sit.	5
48rb		11	Quod propter tres causas est sollicitus pro homine scilicet propter amorem.	
48va	47vb	12	De mandato communi.	
49rb	48va	13	De mandato speciali.	
50ra	49rb	14	De mandato singulari.	10
50rb	49va	15	Quae sit hierarchia angelorum et unde dicatur.	
50va	49vb	16	In quas species dividatur.	
		17	Quis sit ordo angelicus.	
51ra	50rb	18	Quid sit theophania.	
51va	50va	19	Quod tres sunt species theophaniae, prima est epiphania.	15
51vb	50vb	20	Secunda hyperphania.	
52ra	51ra	21	Tertia hypophania.	
	51rb	22	Quod angeli pugnant pro nobis contra daemones.	
53rb	52rb	23 (22)	Quod angelus suggerit nobis bona et quae.	20
53va	52va	24	Quod retrahit nos Deus a malo quatuor modis: Primo impediendo.	
54rb	53ra	25	Secundo immutando.	
54va	53rb	26	Tertio diminuendo.	
	53va	27	Quarto abcadendo.	25
55ra	53vb	28	Quod attrahit nos ad bonum quatuor modis.	
		29	Primo bonum virtutis magnificando.	
55rb	54ra	30	Secundo nobis facile adipiscendum promittendo.	
		31	Tertio bonum virtutis nobis adaptando.	
56ra	54va	32	Quod angelus bonus trahit nos ad perseverantiam boni quatuor modis.	30
	54vb	33	Primo frigidum suscitando.	
56rb		34	Secundo trepidum excitando.	
56va	55ra	35	Tertio calidum exhortando.	
56vb	55rb	36	Quarto ferventem refrenando.	35

1 Quod gratia) Secundo de gratia quomodo V. 2 Quod . . . regimen) Tertio de iustitia V. 3 est spiritus) sit V. 4-5 et qualis sit *om* V. 6-7 scilicet . . . amorem *om* P<sub>1</sub>. 17 Secunda) est *add.* V. 20 Cod. P<sub>1</sub> und Cod. V zählen dieses Kapitel irrümlich nochmal als 22. Kapitel, das folgende dagegen wieder in der rechten Folge als 24. Kapitel. 21 Deus *om* V. 22 impediendo) incipiendo V. 25 Quarto) Tertio V. 28 promittendo) promittit V. 29 nobis *om* P<sub>1</sub>. 30 boni *om* V. 34 calidum) calentum P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
57ra	55va	37	Quibus modis consulit nobis et auxiliatur.	
57va	56ra	38	Quae sit differentia inter suggestiones spiritus nostri et spiritus sive angeli boni.	
58ra	56va	39	Quod boni angeli semper sunt victores super daemones quantum in eis est.	5
58va	57ra	40	Utrum per bonos angelos exerceat Deus vindictam suam.	
58vb		41	Quae debemus angelis pro tot beneficiis.	
59rb	57va	42	De tertio bono consiliario nostro videlicet viro iusto, qui auxiliatur nobis tribus modis.	
		43	Quod prodest nobis quatuor modis: primo verbo.	10
59va	57vb	44	Secundo exemplo.	
	58ra	45	Tertio suffragio.	
59vb		46	Quarto commercio.	
60ra	58rb	47	De quarto bono consiliario et amico nostro scilicet Deo, qui sit iustus, misericors, sapiens et potens.	15
		48	Quod propter quinque causas obsistit diabolo et propitiatur homini.	
60rb	58va	49	Quod fovet causam nostram contra diabolum septem modis.	
60va	58vb	50	Quod eripitur nos a potestate daemonis.	20
60vb		51	Quod nos custodit.	
61ra	59ra	52	Quod nos munit et armat contra diabolum.	
	59rb	53	Quod nos animat Deus.	
61rb		54	Quod nos confortat.	
61va	59va	55	Quod omnia nobis in bonum cooperatur.	25
61vb	59vb	56	Quod semetipsum nobis largitur.	
62ra	60ra	57	Quod consulit nobis per seipsum tribus modis.	
		58	Quid Deo debeamus.	
62va	60va		<i>Explicit:</i> quia confiteamur ei non facere atque posse quantum debemus.	30

1 Quibus . . . auxiliatur) quibus consulit et auxiliatur nobis P<sub>1</sub>.  
2 nostri) boni V. 3 sive . . . boni) nostri V. 4 sunt) existunt V.  
6 angelos) suos *add* P<sub>1</sub>. 22 munit et *om* V./ contra diabolum *om* P<sub>1</sub>.  
23 Deus *om* P<sub>1</sub>. 25 omnia) in nobis *add* V. 26 largitur) largiatur V.  
27 seipsum) semetipsum V. 29 quia *om* V./ atque) non V.

LIBER V

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
62vb	60va		Capitula libri quinti.	
63rb	61ra	1	Incipit liber quintus et primo quod vitia et virtutes oriuntur ex cogitationibus. Quomodo oriuntur in nobis vitia vel virtutes cogitando.	
		2	Quid sit cogitatio.	5
63va	61rb	3	Unde dicatur cogitatio.	
		4	Quomodo dividatur secundum originem.	
64ra	61vb	5	Quomodo dividitur secundum materiam.	
64rb		6	Quomodo dividitur secundum quantitatem.	
64va	62ra	7	Quomodo dividitur secundum qualitatem.	10
65ra	62va	8	De bona cogitatione.	
65rb	62vb	9	De mala cogitatione.	
		10	De vana cogitatione.	
66rb	63va	11	De indiscreta cogitatione.	
67ra	64va	12	De indifferenti cogitatione.	15
67rb		13	De ambigua cogitatione.	
68ra	65rb	14	Unde oriuntur cogitationes.	
68va	65vb	15	Quaedam ex ipso corde.	
68vb		16	Quod malae, vanae, curiosae et indiscretae a daemone suggeruntur.	20
69ra	66ra	17	Quod Deus omnium cogitationum est auctor.	
69rb	66rb	18	Ex quibus cogitationibus virtutes vel vitia oriuntur.	
69va	66vb	19	Quibus gradibus surgant ex concupiscibilitate.	
69vb	67ra	20	Quibus gradibus surgant ex displicentia.	
70ra	67rb	21	Quibus gradibus surgant ex non complacentia.	25
70rb		22	De cogitatione tria complectente.	
70va	67vb	23 (22)	De delectatione.	
71rb	68va	24 (23)	De consensu.	
72ra	69ra	25 (24)	De voluntate et primo quid sit.	
72rb	69rb	26 (25)	Quomodo dividatur secundum originem.	30
72vb	69vb	27 (26)	Quomodo dividatur secundum quantitatem.	
73ra		28 (27)	Quomodo secundum qualitatem.	
73rb	70ra	29 (28)	Quomodo secundum conditionem.	
	70rb	30 (29)	An voluntas possit cogi.	
73va		31 (30)	Quae voluntas a quibus possit cogi.	35

3 oriuntur) oriuntur V. 16 cogitatione *om* V. 27 De delectatione) Quae procedunt de cogitatione P<sub>1</sub>. Cod. P<sub>1</sub> zählt auch dieses Kapitel noch als Kap. 22, so daß von hieran die Kapitelzählung dieser Hs nachläuft. 29 et *om* V. 31 dividatur *om* P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
73vb	70va	32 (31)	Quae impulsiones habeant cogere vel excusare.	
74ra	70vb	33 (32)	Utrum voluntas coacta sit voluntas.	
		34 (33)	Item alia divisio voluntatis.	
74rb	71ra	35 (34)	Quanta sit voluntas ad merendum.	
74vb	71va	36 (35)	Quid sit intentio et unde oriatur.	5
75ra		37 (36)	Quomodo dividitur intentio.	
75va	72rb	38 (37)	Item alia divisio intentionis.	
75vb		39 (38)	Item alia divisio intentionis.	
76ra	72va	40 (39)	De fine.	
76va	73ra	41 (30!)	Quae differentia sit inter voluntatem, intentionem et finem.	10
77ra	73va	42 (—)	Quomodo se habeant ad invicem intentio et finis et quomodo intentio et voluntas.	
78ra	74rb	43 (31)	Quid sit actus.	
		44 (32)	Quomodo dividatur actus.	
78va	74vb	45 (33)	Divisio alia actuum secundum appropriationem.	15
78vb	75ra	46 (34)	Alia divisio operum secundum meritum.	
79ra	75rb	47 (35)	Divisio operum secundum qualitatem.	
79rb	75va	48 (36)	Divisio bonorum actuum.	
79va	75vb	49 (37)	Divisio malorum operum.	
79vb	76ra	50 (38)	Item alia divisio malorum.	20
80ra	76rb	51 (39)	Divisio peccatorum.	
81rb	77rb	52 (40)	De consuetudine.	
81va	77va	53 (41)	De tribus gradibus bonorum et malorum.	
82ra	77vb	54 (42)	De octo gradibus secundum Gregorium.	
82rb	78rb	55 (43)	Quare cor sit custodiendum.	25
82va	78va	56 (44)	Quod discretio debet esse custos cordis.	
82vb	78vb	57 (45)	Qualis debet esse hic custos.	
83va	79rb	58 (46)	Qualiter sit cor custodiendum et primo oratione.	
84ra	79vb	59 (47)	Secundo discernendo, primo de cuius suggestione surgat.	
84rb		60 (48)	Secundo qualis sit cogitatio in seipsa.	30
84va	80ra	61 (49)	Tertio discernendum est, quas circumstantias cogitatio habet.	

1 excusare) vel non excusare *add* P<sub>1</sub>. 2 voluntas coacta) coacta V. 5 oriatur) dicatur P<sub>1</sub>. 6 Quomodo . . . intentio) Divisio intentionum V. 7 divisio intentionis) intentionum V. 8 intentionis *om* V. 10 Die Kapitelzählung von P<sub>1</sub> springt hier plötzlich auf 30 zurück. 14 actus *om* P<sub>1</sub>. 15 divisio . . . appropriationem) Sequitur alia divisio V. 16 Alia . . . meritum) Item alia divisio actus V. 17 Divisio . . . qualitatem) Item alia divisio V. 18 Divisio . . . actuum) Item alia divisio P<sub>1</sub>. 23 bonorum et malorum *om* V. 27 debet) debeat V. 28 et . . . oratione) primo orando V. 29 primo *om* P<sub>1</sub>. 30 Secundo) Quomodo discernendum est P<sub>1</sub>./ in seipsa *om* V. 31 Tertio *om* P<sub>1</sub>./ quas) quales P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap.		
84vb	80va	62 (50)	De discretione eligendorum.	
85rb	80vb	63 (51)	Quomodo malae vel vanae cogitationes sint evitandae.	
	81ra	64 (52)	Quomodo abiciantur volatiles cogitationes.	
85vb	81rb	65 (53)	Quomodo surgentes.	
		66 (54)	Quomodo crescentes et rebellentes.	5
86ra	81va	67 (55)	Quomodo adultae.	
86rb	81vb	68 (56)	Medicina generalis contra omnes noxias cogitationes.	
87ra	82rb	69 (57)	Quod non potest vitium auferri nisi prius radix et caput vitii evellatur.	
87rb	82va	70 (58)	Quantum sit nobis utilis pugna contra temptaciones.	10
88ra	83rb	71 (59)	Utrum temptatio veniens statim sit exquirenda an ad pugnandum utiliter accipienda.	
88va	83vb	72 (60)	Quas cogitationes suscipere debemus.	
88vb	84ra	73 (61)	Quo ordine sint admittendae.	
89ra		74 (62)	Quomodo sint admittendae.	15
	84rb	75 (63)	Quando sunt cogitationes admittendae.	
89va	84va	76 (63)	Quantum sint recipiendae.	
89vb	84vb	77 (64)	Cuiusmodi homines possint assequi munditiam cordis.	
90ra	85ra	78 (65)	Quibus signis homines mundicorde ab immundicordibus possint discerni.	20
90rb	85rb		<i>Explicit:</i> quoniam liberi sunt de cogitationibus huius mundi. <i>Explicit liber quintus.</i>	

## LIBER VI

Hic deest liber sextus, in quo proposuerat magister se de oratione tractaturum, quam, quia ad maiora festinabat, quousque consumasset, distulit, sed postea morte interveniente perficere non potuit. 25

2 sint) sunt P<sub>1</sub> evitandae) evitandae V. 5 et rebellentes om V. 11 exquirenda) accipienda P<sub>1</sub>./ an) vel quod V./ accipienda) suscipienda P<sub>1</sub>. 13 debemus) debeamus P<sub>1</sub>. 15 sint admittendae om P<sub>1</sub>. 16 sunt... admittendae) debemus admittere V. 18 assequi) consequi P<sub>1</sub>. 19 homines mundicorde) mundicordes P<sub>1</sub>.



LIBER VII

P <sub>1</sub>	V	Cap		
			Incipiunt capitula septimi libri.	
91ra	86ra	1	Incipit liber septimus: De divisione virtutis in species.	
91rb	86rb	2	Divisio discretivarum virtutum.	
91va	86va	3	Quare de fide primo sit agendum.	
		4	Quid sit fides.	5
92ra	86vb	5	Alia descriptio fidei.	
	87ra	6	Alia fidei descriptio.	
92va	87rb	7	Quantum valet fides.	
93rb	88ra	8	Unde oriatur fides.	
93vb	89ra	9	Per quae nutriatur in nobis fides.	10
95ra	90ra	10	De quibus sit fides.	
95vb	90va	11	Quot modis dicatur fides et primo veritas.	
96ra	90vb	12	Secundo dicitur fides credens.	
96rb	91ra	13	Tertio fides credita.	
96va	91rb	14	Qua necessitate quave ratione nomina sint translata a naturali facultate ad theologiam.	15
97ra	91vb	15	Quod quatuor modis deficiamus ab unitatis divinae intelligentia.	
97rb	92ra	16	Quibus auctoritatibus unitas divinae essentiae comprobatur.	20
97va		17	Quod divinitas sit una essentia praesens et consistens.	
97vb	92rb	18	Quod solus Deus substantialiter est.	
98ra	92va	19	Quod solus Deus vere est unus.	
98rb	92vb	20	Quod solus Deus vere praesens est.	
98va	93ra	21	Quod solus Deus vere consistens est.	25
98vb		22	Cum Deus sit simplex, quare dicatur multiplex.	
99ra	93va	23	Quae de Deo praedicantur substantialiter de tribus personis et coniunctim et divisim singulariter praedicantur.	
99rb	93vb	24	De concretivis nominibus dictis de Deo.	
99vb	94ra	25	Quod multa dicuntur de persona, quae non possunt dici de essentia.	30
100ra	94rb	26	Quod suppositio concretivorum dubia est.	
100va	94vb	27	De metaphisicis nominibus dictis de Deo.	
100vb		28	De divina scientia.	
	95ra	29	Quanta sit divina scientia.	35
101rb	95rb	30	Qualis sit divina scientia.	

2 species) speciebus V. 3 discretivarum) concretivarum V. 7 fidei *om* V. 12 primo) fides *add* V. 19–20 comprobatur) comprobetur V. 26 multiplex) multipliciter V. 33 metaphisicis) mathematicis V./ dictis *om* V.

P <sub>1</sub>	V	Cap		
101va	95va	31	Oppositiones contra praedicta.	
101vb	95vb	32	Quod Deus diversis modis novit diversa.	
102rb	96ra	33	De praescientia Dei.	
	96rb	34	An divina praescientia inferat rebus necessitatem.	
103ra	96vb	35	Utrum divina praescientia sit causa praescitorum.	5
103rb	97ra	36	Quot sunt species divinae praescientiae.	
103va	97rb	37	Quae sit causa uniuscuiusque.	
103vb	97va	38	Quis sit effectus uniuscuiusque.	
104ra	97vb	39	Utrum numerus electorum sit certus.	
104rb	98ra	40	Quae sunt signa praescientiae Dei.	10
105rb	98vb	41	De omnipotentia.	
106rb	99vb	42	Utrum Deus possit aliquid melius facere quam fecerit.	
106vb	100ra	43	Utrum Deus possit quaecumque potuit.	
107ra	100va	44	De voluntate divina.	
107rb		45	Quot modis dicatur divina voluntas.	15
107va	101ra	46	Utrum aliquid obsistere possit divinae voluntati.	
108ra	101va	48	Quid sit facere Dei voluntatem.	
108va	101vb	49	De divina auctoritate.	
108vb	101'ra	50	An omne verum sit a Deo.	
109rb	101'va	51	Quod Deus est ordinator non solum bonorum, sed etiam	20
			malorum.	
109vb	101'vb	52	De dilectione divina.	
	102ra	53	De bonitate, misericordia et iustitia.	
110ra	102rb	54	De reliquis septem praedicamentis.	
110rb		55	De praedicamento relationis.	25
110va	102va	56	De praedicamento »ubi«	
110vb	103ra	57 (56)	Quot modis Deus dicatur esse in rebus et e converso.	
111ra	103rb	58 (57)	Quot modis dicatur Spiritus Sanctus esse in corpore.	
111rb		59 (58)	De praedicamento »quando«.	
111vb	104ra	60 (59)	De praedicamento actionis et habitus.	30
112ra		61 (60)	De praedicamento »situs«.	
	104rb	62 (61)	De praedicamento passionis.	
112rb		63 (62)	De personarum trinitate.	
112va	104va	64 (63)	Quid sit persona.	
	104vb	65 (64)	Quid significat persona.	35
113ra	105rb	66 (65)	Quibus modis personae distinguantur.	
113rb	105va	67 (66)	Utrum relatio sit ipsum relatum.	

1 contra praedicta *om V.* 3 Dei *om V.* 6 sunt) sint P<sub>1</sub>. 10 sunt) sint P<sub>1</sub>. / Dei *om V.* 19 In Cod. V tragen zwei Blätter die Nummer 101. 27 Cod. V zählt auch dieses Kapitel als Kap. 56 und läuft im folgenden in der Zählung nach. 30 et habitus *om P<sub>1</sub>.* 35 significat) significet P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap		
114va	107ra	68 (67)	De persona Patris quibus testimoniis Pater genuisse Filium.	
114vb	107rb	69 (68)	Quid genuerit Pater.	
115rb	107vb	70 (69)	De quo Pater genuerit Filium.	
115vb	108ra	71 (70)	Quando Pater genuerit Filium.	5
116ra	108va	72 (71)	Quare Pater genuerit Filium.	
116rb		73 (72)	Quomodo Pater genuerit Filium.	
116va	108vb	74 (73)	Quibus modis Pater significetur.	
117ra	109va	75 (74)	De Filio quibus modis significetur.	
117vb	110ra	76 (75)	An Filius aliquo modo sit minor Patre.	10
		77 (76)	An Pater sit sapiens sapientia genita.	
118ra	110rb	78 (77)	An Filius seipse vel per seipsum sit sapiens. Nam si seipse est sapiens, ergo persona est sapiens.	
118rb	110va	79 (78)	An Filius nativitate sit Deus.	
		80 (79)	Quot modis et quando et ad quid et a quibus et qualiter processerit Filius.	15
118vb	111ra	81 (80)	De Spiritu Sancto quibus testimoniis comprobetur.	
		82 (81)	Quibus nominibus et modis significetur.	
119va	111vb	83 (82)	An Pater et Filius diligant se vel aliqua dilectione procedente.	20
120ra	112rb	84 (83)	Quot modis procedat Spiritus Sanctus.	
120rb	112vb	85 (84)	Ex quibus procedat Spiritus Sanctus.	
120vb	113ra	86 (85)	An plenius procedat a Patre Spiritus Sanctus quam a Filio.	
121ra	113rb	87 (86)	Utrum Spiritus Sanctus sit minor mittentibus illum.	

3 Pater *om* V. 4 u. 5 genuerit) genuit P<sub>1</sub>. 6 u. 7 genuerit) genuit V. 9 De . . . significetur) An Filius aliquo modo sit minor Patre P<sub>1</sub>. In diesem und in den beiden folgenden Kapiteln besitzt Cod. P<sub>1</sub> jeweils die Überschrift des folgenden Kapitels, bietet aber den Text des vorausgehenden Kapitels, ein Hinweis dafür, daß die Kapitelüberschriften dieser Hs erst nachträglich eingezeichnet wurden. Cod. V dagegen bietet zu den entsprechenden Kapiteln durchgehend die rechte Überschrift. 10 An . . . Patre) An Pater sit sapiens sapientia genita P<sub>1</sub>. 11 An . . . genita) An Filius seipse vel per seipsum sit sapiens P<sub>1</sub>. 12 An . . . sapiens) An Filius necessitate sit Deus P<sub>1</sub>. Cod. P<sub>1</sub> fügt diese Überschrift, die ebenfalls nicht zum Text paßt, ein, um ab dem folgenden Kapitel wieder mit der Kapitelangabe des Cod. V übereinzustimmen. Da dieses Kapitel von P<sub>1</sub> nochmals als Kapitel 77 gezählt wird, stimmen von nun ab Cod. P<sub>1</sub> und Cod. V in der Kapitelzählung wieder überein, liegen aber um 1 unter der wirklichen Kapitelzahl. 15 Quot) Quibus V. 18 nominibus et *om* V. 19–20 vel . . . procedente) et alia Spiritu Sancto P<sub>1</sub>. 23 An) Utrum V. 24 sit . . . illum) minor est dantibus V.

P <sub>1</sub>	V	Cap	
		88 (87)	Utrum Spiritus Sanctus personaliter detur.
121rb	113va	89 (88)	An praelati ecclesiae possint dare Spiritum Sanctum.
	113vb		<i>Explicit:</i> ministri vero ecclesiae dicuntur dare eum improprie quodam exteriori iudicio. <i>Explicit</i> septimus liber.

### LIBER VIII

			Et incipit liber octavus, in quo agitur de incarnatione Verbi et de septem sacramentis et de decem praeceptis et de iudicio et ipsum consequentibus per capitula.	5
			Incipiunt capitula octavi.	
122ra	114va	(1)	Incipit liber octavus de incarnatione Verbi et primo cur Filius Dei factus est homo: Circa Filii Dei incarnationem duodecim sunt consideranda.	10
122rb	114vb	1 (2)	Cur Filius Dei factus est homo.	
122vb	115rb	2	Quomodo conceptus est.	
123rb	116ra	3	Quod persona personam non assumpsit.	
123vb	116vb	4	Quod natura non assumpsit naturam.	15
124ra	117ra	5	Quod nec persona personam nec natura naturam nec natura personam, sed persona naturam assumpsit et quid sit humana natura.	
124rb	117rb	6	In quo statu assumpsit naturam humanam.	
		7	Utrum plurium personarum naturae possint assumi a Verbo et pluries personae fieri Christus.	20
124va	117va	8	Non persona personae, non natura personae propriae, sed tantum natura naturae unita est.	
124vb	117vb	9	Quod tanta est unio naturarum in Christo, quod ei nec locus nec tempus nec proprietas loquendi praeiudicat.	25
	118ra	10	Quod propter naturarum unionem adoramus hominem in Christo.	
125ra	118rb	11	Utrum Christus sit ubique totus.	
125rb		12	Quod quidam dicunt Christum esse compositum.	

4 quodam) quidem V. 5-7 om P<sub>1</sub>. 8 om V. 9-10 cur ... homo om P<sub>1</sub> (verlöscht?). Obwohl zu Beginn des achten Buches nur eine kurze Einführung gegeben wird, zählt Cod. V diesen 1. Abschnitt als eigenes Kapitel, unterschlägt aber beim übernächsten Kapitel die Zählung, so daß beide Hss ab Kap. 3 wieder mit der rechten Zählung übereinstimmen. 10 Circa Mira V. 13 est) sit V. 16-17 nec natura personam om P<sub>1</sub>. 17 sed) licet V. 21 pluries) plures V. 28 om V. Codex V bietet den Text dieses Kapitels ohne Rubrik und ohne Absatz in unmittelbarem Abschluß an das vorausgehende Kapitel. 29 Quod . . . compositum) Utrum Christus sit compositus P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap	
		13	Alii dicunt Christum non esse compositum.
125va	118vb	14	Quidam dicunt Christum secundum quod Deus est esse simplicem, secundum quod homo est esse compositum.
125vb	119ra	15	Utrum Christus sit aliquid secundum quod homo.
126ra	119va	16	Utrum Christus assumpsit omnes proprietates humanas.
126rb	119vb	17	Utrum Christus noscat humana scientia omnia, quae noscit divina.
126va	120ra	18	Cum animae Christi data sit omniscientia, quare non data est ei omnipotentia.
	120rb	19	Utrum Christus habuerit omnes virtutes.
126vb		20	Utrum habuerit omnia membra sicut ceteri homines.
		21	Quod Christus suscepit et habuit omnes defectus et passiones humanas voluntate non necessitate.
127rb	120vb	22	Quod passiones fuerunt in Christo non per passionem, sed per propationem non perturbantem.
	121ra	23	Quod Christus non assumpsit omnes defectus humanos, sed quos oportuit.
127va		24	Utrum Christus fuerit corruptibilis vel mortalis necessitate.
		25	Utrum Christus quidquid voluit et quidquid petiit accepit.
128ra	121vb	26	Qualiter Christus mortuus est.
128rb	122ra	27	Quod iustitia Christus diabolum vixerit.
128va	122rb	28	Utrum diabolus minus possit post passionem quam ante.
128vb	122va	29	Cur et quid Christus meruit.
129ra	123ra	30	Utrum antiqui patres habuerint fidem de incarnatione.
		31	Quid sit sacramentum.
129rb	123rb	32	Quot modis dicatur sacramentum.
		33	Quare fuerunt instituta sacramenta.
129va	123va	34	In quibus sacramenta consistunt.
	123vb	35	De circumcisione.
129vb	124ra	36	Quibus de causis data fuerit circumcisio.
130ra	124rb	37	De sacramentis novi testamenti.
130rb	124va	38	De sacramento baptismi.
130va	124vb	39	Quid sit baptismus.
	125ra	40	Quando fuerit institutus baptismus.
130vb	125rb	41	Ex quibus constat baptismus.

2 u. 3 est *om* P<sub>1</sub>. 3 secundum) vero *add* V. 6 noscit) novit V. 10 u. 11 habuerit) habuit V. 12 et passiones) passionesque P<sub>1</sub>. 14–15 non . . . perturbantem) per propassionem, non per passionem perturbantem P<sub>1</sub>. 18 corruptibilis vel *om* V. 19 et . . . accepit) vel petiit obtinuerit P<sub>1</sub>. 21 vixerit) vicerit P<sub>1</sub>. 22 post *om* P<sub>1</sub>. 23 Cur et quid) Quid et cui V. 24 habuerint . . . incarnatione) habuerunt fidem incarnationis V. 26 dicatur) dicitur V. 34 fuerit) fuit P<sub>1</sub>. 35 constat) constet P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap	
131ra		42	Quod non in nominibus, sed in nomine trium personarum baptizandum est.
131rb	125vb	43	Utrum intentio necessaria sit ad baptismum.
131va	126ra	44	Quae sit res huius sacramenti.
131vb	126rb	45	Qui suscipiant rem et non sacramentum.
132ra	126va	46	Qui suscipiunt sacramentum et non rem sacramenti.
		47	De his, qui suscipiunt sacramentum et rem sacramenti.
132rb	126vb	48	Quid conferatur parvulis in baptismo.
132va	127rb	49	Cuius est potestas baptizandi.
132vb	127va	50	Utrum Christus potuerit dare homini potestatem baptizandi.
133ra	127vb	51	Quod solis sacerdotibus licet baptizare.
		52	De his, quae sunt ad decorem sacramenti, non ad necessitatem.
133rb	128rb	53	De sacramento altaris.
133va		54	Quibus figuris fuerit praefiguratum.
		55	Quare fuerit institutum.
133vb	128va	56	Quando fuit institutum sacramentum eucharistiae.
		57	Quae sunt necessaria ad hoc sacramentum.
134rb	129ra	58	De forma huius sacramenti.
134va	129va	59	De ministro huius sacramenti.
134vb	130ra	60	De intentione requisita.
135ra		61	Qua mutatione vertitur panis in corpus Christi.
135rb	130va	62	Pane converso in corpus Christi nihil remanet nisi accidentia.
	130vb	63	Quid sit sacramentum et quid res sacramenti.
135va	131ra	64	De duobus modis accipiendi et manducandi corpus Christi.
135vb		65	Utrum cottidie Christus immoletur.
	131rb	66	Quibus miraculis hoc sacramentum sit confirmatum.
136rb	131vb	67	De sacramento confirmationis.
136va	132rb	68	De sacramento poenitentiae
		69	Quod particularis poenitentia sit inutilis.
137rb	133ra	70	Quod universaliter sit poenitendum.
137va	133rb	71	Utrum quod dicitur in descriptione plangenda non committere

2 est *om* V. 3 ad baptismum *om* V. 4 Quae sit) Quid est P<sub>1</sub>. 5 Qui . . .) De diverso modo recipiendi hunc sacramentum P<sub>1</sub>. 6 sacramenti *om* V. 7 sacramenti *om* P<sub>1</sub>. 9 Cuius . . .) Quis habet potestatem baptizandi V. 10 Utrum . . .) Quae sit potestas, quam Christus potuit sed noluit V. 11 Quod . . .) Quae sit potestas, quam Christus dare potuit sed noluit P<sub>1</sub>. 15 fuerit) fuit V. 16 sacramentum eucharistiae *om* V. 17 Quae . . .) De rebus sacramenti V. 19 huius sacramenti *om* V. 20 requisita *om* V. 21 vertitur *om* V. 22 converso) verso V./nihil . . . accidentia) ubi accidentia manent V. 23 res sacramenti) quid res V. 24 et manducandi *om* V. 26 hoc sacramentum *om* P<sub>1</sub>. 29 inutilis) utilis V. 31 Utrum) an illud P<sub>1</sub>./descriptione) consecutionis *add* P<sub>1</sub>./plangenda) fienda V.

P <sub>1</sub>	V	Cap		
			referendum sit ad praesens tempus vel ad praesens et ad futurum.	
137vb	133va	72	Unde dicitur poenitentia et quot modis.	
	133vb	73	Quot sunt species poenitentiae.	
138ra		74	Quando poenitendum sit.	5
138rb	134tb	75	Ubi poenitendum sit.	
138va		76	In quibus consistit vera poenitentia.	
	134va	77	De cordis contritione.	
139ra	135ra	78	De confessione quid sit.	
		79	Qualis debet esse confessio.	10
139rb	135rb	80	Quae circumstantiae peccata aggravant vel delictis faciunt illicita.	
139va	135va	81	De his, quae peccata alleviant et quaedam eorum de illicito faciunt licitum.	
143rb	135vb	82	Utrum confessio sit necessaria.	15
139vb	136ra	83	Cui confitendum sit	
140rb	136va	84	Quae peccata quibus confitenda sint.	
140va	136vb	85	Quod sit officium sacerdotum.	
140vb	137ra	86	Quomodo sacerdos ligat vel solvit.	
141rb	137va	87	Qualis debet esse iudex animarum.	20
141va	137vb	88	De satisfactione quid sit.	
142ra	138rb	89	Quanta debet esse satisfactio.	
142rb	138va	90	Qualis debet esse satisfactio.	
142va	138vb	91	Quae et quanta sint in hoc sacramento.	
142vb	139ra	92	Utrum sacramentum poenitentiae sit iterandum.	25
		93	Quae sunt, propter quae peccata dicuntur redire.	
143ra	139rb	94	De sacramento extremae unctionis.	
143rb	139va	95	De his quibus credimus.	
143va		96	De quatuor mandatis legis in ordinatione ad Deum.	
144ra	140ra	97	De sex praeceptis legis pertinentibus ad proximum.	30
144va	140va	98	De supradictionibus evangelii et primum de suppletionibus.	
145ra	140vb	99	De promissionum revocationibus.	
145rb	141ra	100	De consilio.	

1 vel . . . et) tantum vel etiam P<sub>1</sub>. 3 dicitur) dicatur V./et quot modis om P<sub>1</sub>. 4 sunt) sint V. 7 consistit) constat V. 9 quid sit om V. 11–12 vel de . . .) vel etiam de illicitis licita faciant V. 13–14 De his . . .) Quae, circumstantiae peccata alleviant vel de illicitis licita faciant V. 17 sint) sunt V. 21 quid sit om V. 24 Quae et . . .) Utrum sacramentum poenitentiae sit iterandum V. 26 Quae sunt) Quo sint V./dicuntur) dicantur V. 27 De . . .) De extrema unctione V. 29 legis in ordinatione) pertinentibus V. 30 praeceptis legis) mandatis V. 31 De supradictionibus . . .) De suppletionibus et additionibus evangelii P<sub>1</sub>. 32 De . . .) De promissionibus et revocationibus P<sub>1</sub>. 33 De consilio) De conciliis P<sub>1</sub>.

P <sub>1</sub>	V	Cap		
145vb	141va	101	Item additio ad legem veterem.	
146ra	141vb	102	Item alia additio.	
146rb	142ra	103	De comminationibus.	
146va		104	De adventu antichristi.	
147ra	142va	105	De signis praeventibus diem iudicii.	5
147rb	142vb	106	Ad quam vocem resurgent mortui.	
147va	143ra	107	Utrum simul omnes resurgent.	
148ra	143rb	108	Qua hora venturus sit Christus.	
148rb	143va	109 (108)	Quomodo veniet et cum quibus.	
148va	143vb	110 (109)	Ubi fiet iudicium eorum.	10
		111 (110)	Quod iudicium fiet et qualiter.	
148vb	144ra	112 (111)	De ordinibus iudicandorum.	
149ra		113 (112)	De sententia iudicis.	
149rb	144rb	114 (113)	De inferno.	
149va	144va	115 ( - )	Sed quaeritur de divite et paupere.	15
150ra	145ra	116 (114)	Qualis est ignis aeternus et qualiter in eo reprobi punientur.	
150vb	145va	117 (115)	De promissionibus.	
151rb	146rb	118 (116)	Utrum post iudicium mali possint peccare et boni mereri.	
151va	146va	119 (107)	Qualiter fides christiana comprobata sit.	20
151vb		120 (108)	Quae sint termini fidei.	
152rb	147rb	121 (109)	Quomodo diabolus impugnat fidem christianam.	
152va	147va	122 (110)	Quod vitium sit contrarium fidei.	
152vb	147vb		<i>Explicit:</i> sed parati sumus sine pertinacia sui est credere saniori. <i>Explicit liber octavus, sequitur figura et liber nonus.</i>	25

1 ad legem veterem om V. 2 alia om V. 3 De...) Item alia additio V. 4 adventu antichristi) antichristo V. 8 sit Christus) est ad iudicium P<sub>1</sub>. 9 et... om V. Cod. V zählt dieses Kapitel nochmals als 108 und liegt von hier ab in der Zählung zurück. 10 eorum om P<sub>1</sub>. 13 iudicis) iudicii V. 15 Sed...) Qualiter punientur reprobi et salvandi P<sub>1</sub>. 16 est) sit P<sub>1</sub>. 16-17 et qualiter... om P<sub>1</sub>. 20 comprobata) approbata V. Cod. V springt hier plötzlich in der Zählung auf 107 zurück. 21 Quae...) De terminis fidei V. 22 impugnat) impugnet P<sub>1</sub>. 25-26 liber octavus... nonus) prima pars P<sub>1</sub>. Mit liber IX beginnt in Cod. P<sub>1</sub> auf fol. 153 r eine neue Schrift.



LIBER IX

<i>P</i> <sub>2</sub>	<i>P</i> <sub>1</sub>	V	Cap		
1ra	153ra	148ra			Incipiunt capitula noni libri, in quo agit de prudentia per capitula 62.
1va	154va	148va	1		Quid sit prudentia. Prudentia est virtus bonorum a malis et utraque ab invicem sequestratrix et electrix. 5
1vb	154vb	148vb	2		De tribus speciebus boni.
2ra	155ra	149ra	3		De tribus speciebus mali.
2rb	155rb	149rb	4		Quid intersit inter veram prudentiam et falsam.
2va	155va	149va	5		Quanta sit virtus prudentiae.
2vb	155vb	149vb	6		Unde oriatur prudentia. 10
3ra	156ra		7		Per quae acquiritur prudentia.
3va	156rb	150rb	8		De partibus prudentiae et primo de memoria.
3vb	156va	150va	9		Quae memoriae obsint et quae prosint.
4ra	156vb	150vb	10		Quomodo purgetur memoria.
4va	157rb	151rb	11		De dispositione. 15
	157va	151va	12		De providentia et partibus eius.
5rb	158ra	152rb	13		De speciebus prudentiae.
5va	158rb		14		De sapientia.
5vb	158va	152va	15		Quot modis cognoscatur Deus et primum cum ratione humana. 20
6ra	158vb	153ra	16 (15)		Quod in operibus suis.
6va	159rb	153rb	17 (-)		(In quibusdam quoque operum suorum cognoscitur Deus.)
	159va	153va	18 (16)		Quod in sermonibus.
6vb			19 (17)		Quod in revelationibus suis. 25
	159vb	153vb	20 (18)		Quod in visitationibus suis.
7ra	160ra	154ra	21 (19)		Quod in homine assumpto.
7va	160va	154va	22 (20)		Quod in essentia sua.
7vb	160vb	154vb	23 (21)		Quomodo sit facies Dei quaerenda.
8vb	161vb	155vb	24 (22)		Quomodo sit delectandum in Deo. 30

1-2 *om P*<sub>1</sub>, *P*<sub>2</sub>. 3 *Quid sit prudentia om V.* 4 *utraque utrorumque P*<sub>2</sub>, V. Nur Cod. *P*<sub>1</sub> besitzt in diesem Buch eine durchgängige Kapitelzählung, Cod. V zählt die Kapitel überhaupt nicht, während Cod. *P*<sub>2</sub> nur gelegentlich die Kapitelzahl angibt, ab Kapitel 16 jedoch mit der rechten Zählung nicht mehr übereinstimmt. 9-21 *om P*<sub>1</sub>. In Cod. *P*<sub>1</sub> fehlen jedoch nur die Rubriken dieser Kapitel, nicht der Text. 11 *acquiratur* *adquiratur P*<sub>2</sub>. 12 *primo* *primum P*<sub>2</sub>. 19 *primum cum* *primo in V./cum* in *P*<sub>2</sub>. 21 Von hier ab läuft die Kapitelzählung von Cod. *P*<sub>2</sub> nach. 24-30 *om P*<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
9rb	162rb	156rb	25 (23)	Quod nos inferiores delectamur in Deo, primo considerantes quam sit bonus in se.	
9va	162va	156va	26 (24)	Secundo quantum sit bonus in ceteris.	
10rb	163rb	157rb	27 (25)	Quod delectamur in Deo considerantes quam sollicitus sit pro salute humani generis.	5
10va	163va	157va	28 (26)	Quod delectamur unusquisque considerando quam beneficus sibi Deus extiterit.	
			29 (27)	Quod delectamur considerando quanta bona Deus suis praeparaverit.	
10vb	163vb	157vb	30 (28)	De intelligentia.	10
11rb	164rb	158rb	31 (29)	Notitia domicilium suum bene regendi.	
12ra	165ra	159ra	32 (30)	De notitia domicilium suum custodiendi.	
12rb	165rb	159rb	33 (31)	De patientia quid sit.	
12va	165va	159va	34 (32)	De abutendis prudentia.	
12vb	165vb	159vb	35 (33)	De bene utentibus prudentia. Itaque primus usus prudentiae est prudens meditatio.	15
			36 (34)	De secundo usu prudentiae. Secundus usus prudentiae est prudenter operari.	
13rb	166rb	160rb	37 (35)	De tertio usu prudentiae. Tertius usus prudentiae est prudenter docere.	20
13va	166va	160va	38 (36)	Quis debeat loqui.	
14ra	167ra	160vb	39 (37)	Cui debeat loqui doctor.	
	167rb	161ra	40 (38)	Quae debeat loqui.	
14va	167va	161rb	42	Quid cui loquatur doctor et de prima parte doctrinae quae est correctio.	25
	167vb	161va	43	Quanta debet esse correctio.	
14vb	168ra	161vb	44	Qualiter corrigendum sit.	
15va	168vb	162va	45	Quae correctio cui facienda sit.	
15vb			46	De secunda parte doctrinae. Secunda vero pars doctrinae est eruditio.	30
16ra	169rb	163ra	47	De tertia parte doctrinae. Tertia vero pars doctrinae est consolatio.	
17ra	170va	164ra	48	De quarta parte doctrinae. Quarta vero pars est infirmorum confortatio.	
18rb	172rb	165va	49	De quinta parte doctrinae. Quinta pars doctrinae est bonos exhortari.	35

1-11 *om* P<sub>1</sub>. 4 *considerantes om* V. 5 *sit om* V. 9 *praeparaverit* praeparavit V. 13-14 *om* P<sub>1</sub>. 13 *quid sit om* P<sub>2</sub>, V. 24-25 *om* V. Cod P<sub>2</sub> bricht hier mit der Kapitelzählung völlig ab. 24 *loquatur* loquitur P<sub>1</sub>. 25 *correctio*) *correctio* P<sub>1</sub>. 31 *vero om* V. 33 In Cod. P<sub>2</sub> beginnt mit fol. 17r eine neue Schrift.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
18va	173ra	166rb	50	De sexta parte doctrinae. Sexta pars doctrinae est inconsultis consulere.	
19ra	173vb	166vb	51	De septima parte doctrinae. Septima pars doctrinae est discordes reconciliare.	
19vb	175ra	167vb	52	De quarto usu prudentiae. Quartus usus prudentiae est prudenter scribere.	5
20va	176ra	168va	53	De quinto usu prudentiae. Quintus usus prudentiae est bona sua prudenter custodire.	
21rb	177va	169vb	54	De virtute collateralis prudentiae.	
21va	177vb	170ra	55	De prudenti simplicitate.	10
	178ra	170rb	56	De minus discreta simplicitate.	
22ra	178va	170vb	57	De stulta simplicitate.	
	178vb		58	De ficta simplicitate.	
22rb	179ra	171ra	59	De duplici simplicitate.	
22va	179va	171va	60	(Cum igitur haec quatuor vitia sint supradictis quatuor contraria.)	15
22vb	179vb		61	De vitio contrario prudentiae.	
	180ra	171vb	62	(Sunt autem tres partes stultitiae.)	
	180rb	172ra		(Tres quoque sunt species stultitiae.)	
23ra	180va	172rb	63	(Sermo vero stulti est impraemeditatus.)	20
23rb	180vb	172va	64	(Sensus vero stulti sunt avidi motus dissoluti.)	
	181ra		65	(Quod autem stultus mundana ignoret.)	
			66	De bruta simplicitate.	
23va	181rb	172vb	67	De stultitia, quae bene discernit, sed male eligit.	
	181va	173ra	68	De curiositate.	25
23vb	182ra	173rb	69	(Tertia est secreta caelorum investigare.)	
24rb	182vb	174ra	70	(Sexta est intendere vanis quaestionibus sophisticis.)	
24va	183rb	174rb	71	(Octava est de crastino sollicitari.)	
24vb	183va	174va	71	De terminis prudentiae.	30
25r	183vb		72 (70)	(Impugnat quoque diabolus in nobis prudentiam.)	
		174vb		<i>Explicit: nolite cor apponere.</i>	

4 reconciliare reconciliare P<sub>1</sub>. 6 est *om* V. 9 De *om* P<sub>2</sub>. 11 simplicitate *om* P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>. 15–29 Die eingeklammerten Texte enthalten die Initia jener Kapitel, die in allen drei Hss keine Rubrik besitzen. 17 *om* V. 19 Von Cod. P<sub>1</sub> nicht als eigenes Kapitel gezählt./quoque) quae P<sub>1</sub>. 29 Von Cod. P<sub>1</sub> nicht gezählt./de *om* P<sub>1</sub>. 31 Cod. P<sub>1</sub> zählt dieses Kapitel nochmals als Kap. 70.

LIBER X

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
25va	184va	185ra		Decimus liber incipit et agit de iustitia per capitula CVII.	
25vc	185ra	185va		<i>Incipit:</i> De iustitia prosecuturi consideremus, quid sit iustitia et unde oriatur.	
	185rb		1	Quid sit iustitia.	5
26ra			2	Unde oritur.	
	185va	185vb	3	Quomodo nutritur.	
			4	Quanta sit virtus iustitiae.	
26rb	185vb	186ra	5	In quas species dividitur et primo de iustitia legis.	
26va	186rb	186rb	6	De iustitia evangelii.	10
	186va	186va	7	Quot sint officia iustitiae evangelicae.	
27rb	187vb	187rb	8	De secundo officio iustitiae evangelicae. Puritatem debemus nobis ex quadrifaria causa.	
	188ra	187va	9	De tertio officio. Honorem parentibus debemus.	
27va	188rb	187vb	10	De quarto officio. Familiaritatem debemus familiae nostrae.	15
	188va	188ra	11	De quinto officio. Subiectionem quoque debemus principibus.	
28ra	189ra	188rb	12	De sexto officio. Condescensionem quoque debemus minoribus.	20
	189rb	188va	13	De septimo officio. Oboedientiam vero debemus praelatis nostris.	
28va	190ra	189rb	14	De octavo officio. Gubernationem quoque debemus subiectis nostris.	
28vb	190rb	189va	15	De nono officio. Differentiam quoque debemus aequalibus nostris.	25
	190va		16	De decimo officio. Reverentiam quoque debemus venerabilibus personis.	
29rb	191rb	190rb	17	De undecimo officio. Misericordiam debemus miserabilibus personis.	30
29va	191va	190va	18	De duodecimo officio. Communitatem debemus amicis nostris.	
	191vb	190vb	19	De tertio decimo officio. Patientiam debemus inimicis nostris.	

1 et) in quo V. In Cod. V findet sich Buch 10–14 im zweiten Band der Hs, die Folienzählung beginnt so gleich mit 185. 5 om V. Auch in diesem 10. Buch unterlassen Cod. P<sub>2</sub> und Cod. V die Kapitelzählung. 6 oritur) oriatur V. 9 quas) qua P<sub>1</sub>. 15 officio om P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>. 21 vero om P<sub>1</sub>. 25 nono) bono P<sub>1</sub>./De... officio om V. 27 officio om P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>, V.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
29vb	192ra		20	De quarto decimo officio. Vicissitudinem debemus benefactoribus nostris.	
	192rb	191ra	21	De quinto decimo officio. Correctionem quoque debemus fratribus in nos peccantibus.	
30ra	192va		22	De sexto decimo officio. Mercenariis nostris debemus mercedem suam reddere sine procrastinatione.	5
	192vb	191rb	23	De septimo decimo officio. Debitum debemus reddere creditori nostro tempore statuto.	
30rb	193ra	191va	24	De octavo decimo officio. Depositum quoque debemus fideliter servare et reddere deponenti et comissum comittenti.	10
30va	193rb	191vb	25	De nono decimo officio. Dilectionem, veritatem, aequitatem cunctis debemus.	
30vb	193vb	192rb	26	De virtute collateralis iustitiae.	15
31ra	194rb		27	De contraria iustitiae.	
		192va	28	De nocentia.	
	194va		29	De terminis iustitiae.	
31rb	194vb	192vb	30	Per quae impugnat diabolus in nobis iustitiam.	
31va	195ra	193ra	31 (41)	De iustitia. (Iustitia vero iudicaria)	20
31vb	195va	193rb	32 (42)	Quot sunt species iustitiae iudicariae.	
32ra	196ra	193va	33 (43)	In quas species dividatur et primo de iustitia mentali.	
32rb	196rb	194ra	34 (44)	Secundo de examinatória.	
32va	196vb	194rb	35 (45)	De falsis iudiciis.	25
33ra	197vb	195ra	36 (46)	Per quae veritas iustitiae recte examinatur.	
33va	198va	195vb	37 (47)	De mensura poenarum peccatis debitarum.	
34rb	200ra	196vb	38 (48)	De executoria iustitia.	
34va	200rb	197ra	39 (49)	De communitate.	
	200va		40 (50)	(Communia vero multorum sunt ut flumina . . .)	30
35ra	201ra	197va	41 (51)	De iustis titulis possessionis et primo de titulo inventionis.	
35rb	201va	197vb	42 (52)	De titulo haereditatis.	
35va	202ra	198rb	43 (53)	De titulo quoque iustae donationis.	
	202rb		44 (54)	De titulo emptionis.	35
	202va	198va	45 (55)	De titulo commutationis.	
35vb		198vb	46 (56)	De titulo acquisitionis.	

3 correctionem) porrectionem V. 16 De . . .) De iustitia P<sub>2</sub>, V. 20 Cod. P<sub>1</sub> geht hier in der Zählung plötzlich auf 41 über. 21 sunt) sint V. 27 om P<sub>1</sub>. 31 possessionis) possessionem P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>. 34 quoque iustae om P<sub>2</sub>, V.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
	202vb		47(57)	De titulo aedificationis.	
			48(58)	De titulo proventionis.	
			49(59)	De titulo iusti meriti.	
36ra	203ra	199ra	50(60)	De titulo debiti.	
			51(61)	De titulo electionis.	5
	203rb		52(62)	De titulo sortis.	
		199rb	53(63)	De titulo iustae praescriptionis.	
36rb	203va	199va	54(64)	De illicite acquisitis.	
36va	204rb	200ra	55(65)	De tertio officio iudicis sive praelati.	
36vb	204va	200rb	56(66)	De quarto officio iudicis vel praelati.	10
	204vb	200va	57(67)	De clementia collateralis iustitiae.	
37ra	205rb	200vb	58(68)	Quod clementia temperat iustitiam et iustitia clementiam.	
37rb	205vb	201rb	59(69)	Quot sunt species clementiae.	
37vb	206va	201vb	60(70)	Quot sint species iustitiae iudicariae.	15
38ra	207rb	202rb	61(71)	Quot sint species iniustitiae.	
38rb	207va	202va	62(72)	De terminis iustitiae iudicariae.	
			63(73)	Per quae diabolus impugnat iustitiam iudicariam.	
38va	208ra	203ra	64(74)	Qualis debet esse iudex iudicarius.	
39va	209va		65(75)	De fortitudine quid sit.	20
	209vb	204rb	66(76)	Unde oritur.	
39vb	204va		67(77)	Per quae in nobis nutriatur.	
40ra	210vb	205ra	68(78)	Quanta sit fortitudo mentis.	
40rb	211rb	205va	69(79)	In quas species dividitur.	
41ra	212rb	206va	70(80)	De virili actione.	25
41va	213rb	207rb	71(81)	De patientia.	
41vb	213va	207va	72(82)	Quanta sit patientiae virtus.	
42ra	214va	208rb	73(83)	Quot sunt species patientiae.	
42rb	214vb	208va	74(84)	Qualiter debemus pati flagella a Deo nobis illata.	
42va	215va	209ra	75(85)	Qualiter debeamus tolerare temptationes diaboli.	30
			76(86)	Qualiter debeamus tolerare persecutiones ab homine nobis illatas.	
43vb	217vb	210vb	77(87)	Qualiter debeamus portare correptiones, quas gratis suscipimus.	
44rb	218vb	211vb	78(88)	Quae generent et nutriant et confirmant in nobis patientiam.	35

2 proventionis) proventus V. 10 vel) sive V. 12 temperat) temperet P<sub>2</sub>./ iustitia) iustitiam P<sub>1</sub>. 14 sunt) sint P<sub>2</sub>, V. 19 debet) debeat V. 21 oritur) oriatur V. 24 species om P<sub>1</sub>. 30 Qualiter) Qualis P<sub>1</sub>. 33 debeamus) debemus P<sub>1</sub>./correptiones) correctiones V. 35 nutriant) nutriant P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
45ra	220vb	213rb	79 (89)	De virtute collateralis.	
45rb	221ra		80 (90)	De dominatione.	
	221rb	213va	81 (91)	Quot sint species dominationis.	
45va	221vb	213vb	82 (92)	Alia divisio fortitudinis.	
		214ra	83 (93)	De magnanimitate.	5
46ra	222vb	214vb	84 (94)	De fiducia.	
46rb	223rb	215ra	85 (95)	De securitate.	
46va	223vb	215va	86 (96)	De constantia.	
	224ra		87 (97)	De inconstantia.	
46vb	224rb	216ra	88 (98)	De longanimitate.	10
	224va		89 (99)	De perseverantia.	
47ra	225ra	216va	90 (100)	De bona debilitate.	
			91 (101)	De mala debilitate.	
47rb	225rb	216vb	92 (102)	Per quae impugnat diabolus in nobis fortitudinem.	15
47va	225va	217ra	93 (103)	De temperantia quid sit.	
47vb	226ra		94 (104)	Unde oritur.	
		217rb	95 (105)	Quanta virtus sit temperantia.	
48ra	226rb		96 (106)	Quae nutrant in nobis temperantiam.	
		217va	97 (107)	In quas partes dividatur.	20
	226va		98 (108)	De ordinatione.	
48rb	227ra	217vb	99 (109)	De rectitudine.	
		218ra	100 (110)	De pace.	
48va	227rb	218rb	101 (111)	De pace mundi.	
	227va		102 (112)	De pace peccatoris.	25
48vb	228ra	218vb	103 (113)	A quibus debeamus pacem habere.	
49ra	228va	219ra	104 (114)	De pace coeli.	
		219rb	105 (115)	De sobrietate.	
49rb	229ra	219va	106 (116)	De continentia.	
	229rb		107 (117)	De intemperantia.	30
49v	229va	219vb	108 (118)	Per quae impugnat diabolus in nobis temperantiam.	
	229vb			<i>Explicit: de discretivis virtutibus ista sufficiant.</i>	
	220ra			<i>Explicit liber decimus.</i>	

3 sint) sunt V. 6 om P<sub>1</sub>. 9 inconstantia) constantia P<sub>1</sub>.  
14 quae impugnat) quam pugnat P<sub>1</sub>. 16 est) sit P<sub>1</sub>.  
17 oritur) oriatur V. 26 debeamus) debemus P<sub>1</sub>.  
30-31 om P<sub>1</sub>. 32 ista om V. 33 om P<sub>1</sub>.

## LIBER XI

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
49v	230ra	220ra		Incipiunt capitula undecimi libri. Undecimus liber agit de affectuosis virtutibus per capitula.	
50va	231ra	220va		Incipit liber de affectuosis virtutibus. Post praedicta de amativis et oditivis virtutibus sive vitiis pariter agendum est.	5
		220vb	1	Quid sit amor.	
	231rb	221ra	2	Quae sunt amanda.	
50vb	231vb	221va	3	Quae sint species amoris.	
51va	232va	222ra	4	Quid sit caritas.	
	233ra		5	Quare sit diligendus Deus.	10
		222rb	6	(Meruit quoque Deus a nobis diligi!)	
51vb	233va	222va	7	Quantum sit Deus diligendus.	
52ra	234ra	223ra	8	Quomodo sit diligendus Deus.	
			9	Quis sit proximus noster.	
52rb	234rb		10	Quare diligendus sit proximus.	15
		223rb	11	Quomodo diligendus sit proximus.	
	234va	223va	12	Quis sit ordo caritatis.	
52va	235ra	223vb	13	(Quaeritur tamen, utrum debeamus plus diligere animam proximi quam corpus nostrum.)	
52vb	235va	224rb	14	(Quaeritur iterum de hoc, quod ait Ambrosius, quod boni domestici malis filiis sunt praeponendi.)	20
			15	(Quaestio iterum nascitur de verbis Ambrosii dicentis, quod inimicos tenemur diligere non sicut te ipsum, sed simpliciter.)	
53ra	236ra	224va	16	Quid sint gradus dilectionis.	25
53rb	236rb	224vb	17	Utrum caritas habita possit amitti.	
	236va	225ra	18	De malo odio.	
	236vb		19	De bono odio.	
53va		225rb	20	Quam necessaria sit virtus caritatis.	
53vb	237va	225vb	21	Unde oriatur et per quae nutriatur in nobis caritas.	30
	237vb		22	De caritate in proximum unde oriatur.	
54ra		226ra	23	Per quae impugnat diabolus in nobis caritatem.	
	238ra	226rb	24	Quot sint filiae caritatis, quam habemus in Deum et primo de devotione.	

1-2 Incipiunt . . .) Undecimus liber est de amativis et oditivis virtutibus et vitiis P<sub>1</sub>. / Incipit undecimus liber, in quo tractatur de effectuosius virtutibus per capitula V. 6 om P<sub>1</sub>, V. Nur Cod. P<sub>1</sub> zählt in diesem Buch die Kapitel. 8 sint) sunt P<sub>1</sub>. 31 in proximum) proximi P<sub>1</sub>. 33 sint) sunt P<sub>1</sub>, V./caritatis) et add V./habemus) habeamus V.



P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
54rb	238va		25	De voto.	
54va	239ra	226vb	26	De obsecutione.	
54vb	239rb	227ra	27	De invisceratione.	
55ra	240ra	227va	28	De delectatione.	
55rb	240rb	227vb	29	De laudatione.	5
55va	240vb	228ra	30	De desiderio.	
	241ra	228rb	31	De agonizatione.	
55vb	241rb	228va	32	Quot sint filiae speciales caritatis fraternae et primo de benignitate.	
	241va	228vb	33	De prima specie benignitatis.	10
56rb	242rb	229rb	34	De secunda specie benignitatis.	
	242va	229va	35	De tertia specie benignitatis.	
56va	242vb	229vb	36	De invidia quid sit.	
	243ra	230ra	37	Unde oriatur invidia.	
56vb	243rb	230rb	38	Quot sint species invidiae. Solent autem invidere miseri.	15
57ra	243vb	230va	39	Quot sint species invidiae. Sunt autem quinque species invidiae.	
57rb	244ra	230vb	40	Quae vitia oriuntur ex invidia.	
		231ra	41	Quomodo resistatur invidiae.	20
	244va	231rb	42	De quarta specie benignitatis.	
57vb	245ra	231va	43	Quot sint species misericordiae sive compassionis.	
58ra	245va	232ra	44	Quod vitium sit contrarium misericordiae vel compassioni.	
58va	246va	233ra	45	De quinta specie benignitatis.	25
58vb	246vb		46	Quot sint species condescensionis.	
59ra	247rb	233va	47	Quod vitium sit contrarium condescensionis.	
	247va	233vb	48	De sexta specie benignitatis.	
			49	Quod vitium sit contrarium voluntariae subiectioni.	
59rb	247vb	234ra	50	De beneficentia.	30
59va	248ra	234rb	51	Quid sit beneficium.	
59vb	248vb	234vb	52	De elemosina.	
60ra	249ra	235ra	53	Quot sint species elemosinae.	
	249rb	235rb	54	De prima specie spiritualis elemosinae. Prima igitur et praecipua species spiritualis elemosinae est iniurianti nobis dimittere.	35
60rb	249vb	235vb	55	De secunda specie spiritualis elemosinae. Secunda species spiritualis elemosinae est errantem corrigere.	

4 delectatione) dilectione V. 8 sint) sunt V. 15 species om P<sub>1</sub>. 17 sint) sunt P<sub>1</sub>. 21 quarta) prima V. 22 sint) sunt P<sub>1</sub>, V. 23-24 vel compassioni om V. 26 sint) sunt P<sub>1</sub>. 29 voluntariae) voluntaris P<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
60va	250ra		56	De tertia specie spiritualis elemosinae. Tertia species spiritualis elemosinae est rudes erudire.	
	250rb	236ra	57	De quarta specie. Quarta species spiritualis elemosinae est maestos consolari.	
60vb	250va	236rb	58	De quinta specie. Quinta species elemosinae spiritualis est pusillanimes confortare.	5
	250vb	236va	59	De sexta specie. Sexta species elemosinae spiritualis est infirmos vitio supportare.	
61ra	251ra	236vb	60	De septima specie. Septima species spiritualis elemosinae est aliorum peccata et vitia tegere.	10
	251rb	237ra	61	De octava specie. Octava species elemosinae spiritualis est bonos hortari.	
61rb	251va		62	De nona specie. Nona species elemosinae spiritualis est spirituale consilium dare.	
		237rb	63	De decima specie. Decima species spiritualis elemosinae est discordes pacificare.	15
	251vb		64	De undecima specie. Undecima species spiritualis elemosinae est orare pro alio.	
61va	252ra	237va	65	De duodecima specie spiritualis elemosinae. Duodecima species spiritualis elemosinae est pro aliis sacramentum altaris offerre.	20
	252rb	237vb	66	De corporale elemosina.	
61vb			67	De speciebus corporalis elemosinae.	
		238ra	68 (67)	De prima specie corporalis elemosinae. Prima igitur corporalium elemosinarum est pascere esurientem.	25
	252vb	238rb	69 (68)	De secunda specie. Secunda species corporalis elemosinae est dare potum sitiendi.	
62ra	253ra		70 (69)	De tertia specie. Tertia species corporalis elemosinae est nudum vestire.	30
		238va	71	De quarta specie. Quarta species elemosinae corporalis est hospitari peregrinum.	
62rb	253va	238vb	72	De quinta specie. Quinta species elemosinae corporalis est infirmum visitare.	
62va	254ra	239rb	73	De sexta specie. Sexta species corporalis elemosinae est incarceratos vel vinctos visitare.	35
62vb	254va	239vb	74	De septima specie. Septima species elemosinae corporalis est eripere hominem a morte corporali.	

16 pacificare) pacificare P<sub>1</sub>. 17 Undecima species) Undecima species P<sub>1</sub>. 23 De speciebus . . .) De corporali elemosina P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>; quot sint species add P<sub>2</sub>. 24-30 Cod. V zählt dieses und die beiden folgenden Kapitel als Kap. 67-69.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
	254vb		75	De octava specie. Octava species elemosinae corporalis est servos manumittere.	
63ra		24ora	76	De nona specie. Nona species elemosinae corporalis est peregrinum et mendicum viatorem cum fuerit fatigatus ex itinere nec iam usque ad hospitium valet proficisci portare vel pannis alleviare, ut auxilio nostro queat usque ad debitam mansiorem pervenire.	5
	255ra	24orb	77	De decima specie. Decima species elemosinae corporalis est defunctos sepelire.	10
63rb	255va	24ova	78	De negotiali elemosina. De prima eius specie. Negotialis autem elemosina est iuvare fratrem indigentem in exterioribus.	
	255vb	24ovb	79	De secunda specie negotialis elemosinae. Secunda species est, ne sis importunus debitori tuo pauperi.	15
63va			80	De tertia specie. Tertia species est de nostro gratis propter Deum largiri in sublevatione oppressorum aere alieno.	
	256ra	241ra	81	De quarta specie. Quarta species est de talento scientiae et consilii inconsultis in negotiis saecularibus bene consultare.	20
			82	De quinta specie. Quinta species est de talento eloquentiae pupillis, viduis et pauperibus gratis propter Deum in causa patrocinari.	
			83	De sexta specie. Sexta species est de talento dignitatis et discretionis pupillis, viduis, pauperibus in causa providere et eis ius suum adiudicare.	25
			84	De septima specie. Septima species est de talento familiaritatis apud potentes pro pupillis, viduis, egenis miserabilibusque personis intercedere.	30
			85	De octava specie. Octava species est de talento potentiae pupillos, viduas et miserabiles personas de manibus opprimentium eos liberare.	
	256rb		86	De nona specie. Nona species est de talento propriae artis vel scientiae aliis prodesse et in ea vel alios erudire vel ex ea indigentibus gratis ministrare.	35
		241rb	87	De decima specie. Decima species est de talento discretionis tuae pupillis, viduis miserabilibusque personis prodesse et earum res in tua provisione	40

38 est *om* P<sub>1</sub>, V.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
				et procuracione propter Deum suscipere, custodire, tueri, augere.	
63vb			88	De undecima specie. Undecima species est de talento providentiae rei proximi pereunti curam adhibere, pecudes sata depascentes abigere.	5
			89	De duodecima specie. Duodecima species est de talento fortitudinis tuae proximi tui libertatem et insufficientiam adiuvari.	
	256va		90	Quare sit dandum beneficium vel elemosina.	
64rb	257va	242ra	91	Cui sit dandum.	10
64va	258rb	242vb	92	Quid cui dandum est.	
64vb	258va	243ra	93	Quantum debeamus dare.	
65ra	259ra	243va	94	Quale munus sit dandum.	
65rb	259rb		95	Quando sit dandum.	
	259vb	244ra	96	In quo loco sit dandum.	15
65va	260ra		97	De quo debet fieri elemosina vel beneficium.	
66rb	261va	245va	98	Quo ordine sit facienda elemosina vel beneficium.	
	261vb	245vb	99	Quomodo debemus dare elemosinam vel beneficium.	
67ra	263ra	246va	100	Quantum exuberat elemosina.	20
67va	264ra	247va	101	Quae virtus sit collateralis beneficentiae sive largitatis.	
	264rb	247vb	102	De virtute concordiae.	
68ra	264vb	248rb	103 (—)	Unde dicatur concordia.	
68va	265vb	249ra	104 (103)	De laude concordiae sive unitatis	25
68vb	266rb	249rb	105 (104)	De mala concordia.	
		249va	106 (105)	De bona concordia.	
69ra	266vb	249vb	107 (—)	De vitio concordiae contrario.	
69rb			108 (—)	De virtute collateralis concordiae.	
	267ra	250ra	109 (107)	De amicitia.	30
69va	267va	250rb	110 (108)	Inter quos sit vera amicitia.	
			111 (—)	Unde oriatur vera amicitia.	
	267vb		112 (—)	Quomodo crescat vera amicitia.	
		250va	113 (—)	Quomodo temptandus sit amicus.	
69vb			114 (—)	Quae et quot sint leges amicitiae.	35
	268ra		115 (—)	Quot sint termini amicitiae.	

4 pereunti) periuncti P<sub>1</sub>. 9 elemosina) elemosinam P<sub>1</sub>. 15 sit) est V. 16 elemosina) elemosinam P<sub>1</sub>. 18 debemus) debeamus P<sub>2</sub>. 21 Quae) Quod P<sub>1</sub>. 24 Von hier ab wird die Kapitelzählung des Cod. P<sub>1</sub> unregelmäßig gegenüber der richtigen Zählung. 31 om) P<sub>1</sub>. 33 crescat) crescit P<sub>1</sub>. 34 temptandus) tempus P<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap	
			116(—)	Quae vitare debeat amicus.
	268rb	250vb	117(111)	Quantum possit vera amicitia.
70ra	268va	251ra	118(112)	Quantae sit utilitatis vera amicitia.
			119(113)	De virtutibus, quae communiter procedunt ex caritate Dei et proximi.
	268vb	251rb	120(114)	Quot sint partes gratitudinis.
70rb	269ra	251va	121(115)	Per quae fiat homo gratus Deo.
70va	269va	251vb	122(116)	Per quae debeat homo esse gratus homini.
70vb	270rb	252va	123(117)	De ingratitudine.
71ra	270vb	252vb	124(118)	De bona ingratitudine.
	271ra		125(119)	De cultu duplici et primo de cultu debito creatori.
71rb		253ra	126(120)	De cultu, quem debemus creaturae rationali.
71va	271va	253rb	127(121)	De spe, quae sit et unde dicatur et quot sint eius species.
71vb	272ra	253vb	128(122)	Quae sit spes virtus.
			129(123)	Utrum ille, qui habet ad tempus fidem, spem et caritatem, habeat spem veram.
	272rb	254ra	130(124)	Quanta virtus sit spes.
72ra	272va		131(125)	In quo differat spes a fide.
			132(126)	Quod vitium sit contrarium spei.
			133(127)	De virtute collateralis spei.
	272vb	254rb	134(128)	Quare sit Deus timendus.
72rb			135(129)	Quot sint species timoris.
72va	273va	255ra	136(130)	Quod in hac vita semper timendus sit.
72vb	274rb	255va	137(131)	Qui sint termini spei sive timoris.
73ra		255vb	138(132)	Quae sint filiae spei virtualis.
73rb	274vb	256ra	139(132!)	Quae utilia oriantur ex spe non timente.
	275ra		140(133)	Quae virtutes oriantur ex timore bene sperante.
	275rb	256rb	141(134)	Quae vitia oriantur ex timore non sperante.
73va	275va	256va	142(135)	De aemulatione quid sit.
			143(136)	Quae sint species aemulationis.
73vb			144(137)	Qui sunt praecipue aemulandi vel imitandi.
74ra	276ra	256vb	145(138)	Quod Christus principaliter et universaliter sit aemulandus.
	276rb	257ra	146(139)	Quod diabolo suggerente aemulatio nonnumquam vertitur in invidiam.

1 Quae) Quot P<sub>1</sub>. 3 vera om P<sub>1</sub>. 7 Deo) Dei P<sub>1</sub>. 9 De ingratitudine) ingratitudinis P<sub>1</sub>. 13 quae) quid V. 13-14 quae sit . . .) et primo quid sit P<sub>1</sub>. 15 Quae) Quod P<sub>1</sub>. / virtus) virtualis V. 24 sit) est Deus V. 25 sint) sunt P<sub>1</sub>. 29 Quae) Quod P<sub>1</sub>. 31 sint species) sit spes P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>. 32 sunt) sint P<sub>2</sub>. 35-36 nonnumquam) numquam P<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap	
			147 (140)	De collateralis virtute bonae aemulationis.
74rb	276vb	257rb	148 (141)	Quid sit gaudium et quae sint eius species.
74va	277ra	257vb	149 (142)	Quid sit spirituale gaudium.
75ra	277vb	258rb	150 (143)	Quae virtus sit collateralis boni gaudii.
	278ra	258va	151 (144)	Utrum Christus secundum quod homo habuerit iram.
			152 (145)	Quod ira prae ceteris passionibus perterreat hominem.
75rb	278rb	258vb	153 (146)	Quae sint species irae.
75va	279ra	259va	154 (147)	De bono genere irae.
76ra	280rb	260rb	155 (148)	De bona ira sine zelo.
76va	281ra	260vb	156 (—)	Divisio bonae irae.
		261ra	157 (149)	Alia divisio irae.
	281va	261rb	158 (150)	Quomodo sit resistendum irae.
76vb	281vb	261va	159 (151)	Quod ira et gaudium sunt collaterales virtutes.
77ra	282rb	261vb	160 (152)	(Laetitia est hilaritas remanens in mente)
77rb	282vb	262va	161 (153)	(Sane ex stultitia ridet!)
77va	283ra		162 (154)	De cantu.
	283rb	262vb	163 (155)	Quot sint species cantus.
	283va	263ra	164 (156)	Quot sint species cantorum.
77vb			165 (157)	Quod virtus sit collateralis spirituali laetitiae.
	284ra	263rb	166 (158)	Quot sint species spiritualis tristitiae.
78rb	284vb	264ra	167 (159)	De triplici genere carminum lugubrium.
78va	285va	264va	168 (160)	De serenatione. Serenatio de laetitia nascitur.
		264vb	169 (161)	De pudore.
79rb	286va	265va	170 (162)	De gloriatione.
79va	287ra	266rb	171 (163)	De virtute collateralis bonae gloriationis.
79vb	287rb		172 (164)	De mansuetudine.
		266va	173 (165)	Quot sint species mansuetudinis et quae earum sit virtus.
80ra	287vb	266vb	174 (166)	Quanta virtus sit mansuetudo.
	288ra	267ra	175 (167)	Quod vitium sit contrarium mansuetudini.
80rb	288rb	267rb	176 (168)	De virtute collateralis mansuetudini.
80va	288vb	267va	177 (169)	De proprietatibus amativarum et oditivarum virtutum.
	289ra	267vb		<i>Explicit: et de virtutibus affectuosis dicta sufficiant. Explicit liber undecimus.</i>

4 Quae) Quod P<sub>2</sub>. 6 perterreat) perturbat P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>.  
8 Quae . . .) Quod sint spes irae P<sub>1</sub>. 11 om P<sub>1</sub>, 14 sunt)  
sint V. 16 sultitia) iustitia V. 18 species) spes P<sub>1</sub>.  
20 Quod virtus) Quae V. 21 tristitiae) iustitiae P<sub>1</sub>.  
23 De serenatione om P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>. 26 gloriationis) gloriati-  
oni V. 27 mansuetudine) munificentia V. 28 sint) sunt  
P<sub>1</sub>. 32 mansuetudinis) mansuetudini P<sub>2</sub>. 33-34 om P<sub>1</sub>.  
36 Explicit . . . om P<sub>1</sub>, V.

## LIBER XII

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
80va	289rb	268ra			Incipit liber duodecimus de contemptu malo sive bono ostendens, quae vitia vel virtutes ex eis oriantur, per capitula.
81rb	290rb	268vb	1		Unde oriantur contemptivae virtutes. De contemptivis virtutibus tractaturi et primo considerandum est, unde oriantur. 5
		269ra	2		(Sunt autem quidam gradus ab amore ad contemptum.)
81rc	290va		3		De tepore.
81vb	291rb	269vb	4		Quae vitia oriantur ex tepore. 10
	291va	270ra	5		De negligentia.
82ra	292ra	270va	6		Quae vitia oriantur ex negligentia.
		270vb	7		De accidia.
82va	292vb	271rb	8		Quae sint signa et mores accidiosi.
			9		De contemptu. 15
	293ra	271va	10		Quae differentia sit inter negligentiam, abrenuntiationem et contemptum.
82vb	293va	271vb	11		Quot sint species contemptus.
83ra		272ra	12		Quae sint contemnenda vel non.
	294ra	272rb	13		Quod temporalia sunt vana et quod propter quinque causas sunt contemnenda vel propter sui proprietatem. 20
83rb	294rb	272va	14		Quod temporalia sint insufficientia.
83va	294vb	272vb	15		Quod sint falsa temporalia ista.
		273ra	16		Secundo propter mala sibi adiuncta contemnenda sunt temporalia. 25
83vb	295rb	273va	17		Tertio propter creatoris auctoritatem contemnenda sunt temporalia.
84ra	295va		18		Quarto propter aeternorum consuetudinem etiam contemnenda sunt temporalia. 30
	295vb	274ra	19		Quinto propter dispensationis difficultatem sunt contemnenda temporalia.
84rb	296ra	274rb	20		Quot sint species contemptus mundi.
			21		Quot bona committentur paupertatem.

1-3 *om* P<sub>1</sub>. 5 et *om* V. Auch in diesem Buch besitzt nur Cod. P<sub>1</sub> eine durchgehende Kapitelzählung, gibt jedoch zu zahlreichen Kapiteln keine Rubrik. 9 *om* P<sub>1</sub>, V. 10-34 *om* P<sub>1</sub>. 20 sunt) sint P<sub>2</sub>. 21 sunt) sint P<sub>2</sub>. 29 etiam *om* P<sub>2</sub>. 33 sint) sunt V.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap	
			22	Quod paupertas nos reddat securos et increpidos.
84va	296va	274vb	23	Quod modestam habeat cupiditatem.
			24	Quod paupertas sit libera.
84vb	296vb	275ra	25	Quod vitia destruat et virtutes nutriat.
	297ra	275rb	26	Quod odire nos facit praesentem vitam et desiderare futuram. 5
85ra			27	Quod multa bene conveniunt pauperi, quae non diviti.
	297rb		28	Quod paupertas non decipitur a falsis amicis.
		275va	29	Quod paupertas habet Christum et remuneratorem. 10
85rb	297vb	275vb	30	Quod non omnis paupertas sit bona.
			31	Quot sint species paupertatis. Sunt autem quinque species pauperum.
			32	De prima specie. Est autem prima paupertas pessima propria diaboli membrorumque eius. 15
			33	De secunda specie. Secunda vero species paupertatis est pauperum saecularium qui inviti pauperes sunt vellent esse divites et non possunt.
85va	298ra	276ra	34	De tertia specie. Tertia vero species paupertatis eorum est, qui cum sint rebus abundantes eas contemnunt et inter divitias voluntate et usu pauperes fiunt. 20
	298rb	276rb	35	De quarta specie. Quarta vero species paupertatis est eorum, qui et re et voluntate pauperes sunt. 25
85vb	298vb	276va	36	De quinta specie.
86ra	299ra	276vb	37	Quod paupertas bona non solum sit utilis, sed etiam necessaria.
	299rb	277ra	38	Quis sit modus habendi et possidendi.
86rb	299vb	277va	39	Quantum sit providentia temporalium extendenda. 30
86vb	300rb	278ra	40	Quae vitia sint pauperibus affinia.
			41	Quod paupertas multis sit causa mentiendi.
	300va	278rb	42	Quod faciat pauperes seipsos abicere.
87ra			43	Quod paupertas faciat pauperes invidere. 35
	300vb		44	Quod paupertas faciat aliquos ad peccandum effrontes.
		278va	45	Quod paupertas faciat quaerulos.

1-26 *rubricae om P<sub>1</sub>*. 5 desiderare) odire V. 7 pauperi, quae) paupertati et V. 20 vero *om P<sub>1</sub>*. 27-38 *om P<sub>1</sub>* 29 et) vel V.



P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
	301ra	278vb	46	(Septimum vitium est, quod quidam pauperes solent bonum quod habent.)	
87rb	301rb		47	Per quae impugnat diabolus in nobis paupertatem.	
87va	301va	279ra	48	(Tertio impugnat autem diabolus in nobis voluntariam paupertatem per contemptum, per abiecti-	5
	301vb	279rb	49	(Quarto impugnat diabolus in nobis voluntariam paupertatem ostendendo et admirari faciendo pulchritudinem divitiarum.)	
87vb	302ra	279va	50	Qui sunt termini voluntariae paupertatis.	10
			51	Quod vitium sit contrarium voluntariae paupertati.	
	302rb	279vb	52	Quid sit avaritia.	
88ra	302va	280ra	53	Quot sint species avarorum et primo de avaritia interiorum bonorum.	
88rb	303ra	280va	54	Quot sint species avarorum bonorum.	15
88va	303va	281ra	55	Quae mala committentur avaritiam.	
88vb	304ra	281rb	56	De concupiscentia quid sit.	
89ra		281va	57	Quot sint species cupiditatis.	
89vb	305va	282vb	58	Quae vitia oriuntur ex cupiditate et avaritia.	
			59	De insatiabilitate.	20
90ra	305vb	283ra	60	De inquietudine.	
	306ra	283rb	61	Quod cupiditas et avaritia generant contemptum Dei.	
90rb			62 (—)	De mendacio et periurio.	
			63 (62)	De dolo.	25
	306rb		64 (63)	De fraude.	
		283va	65 (64)	De furto.	
			66 (65)	De furto latrocinio.	
	306va		67 (66)	De rapina.	
90va		283vb	68 (67)	De exactione.	30
			69 (68)	De angaria.	
	306vb		70 (69)	De usura quid sit.	
	307ra	284rb	71 (70)	Quot sint species usurae pecuniariae.	
91ra	307va	284va	72 (71)	Quantum malum sit usura.	
	307vb	284vb	73 (72)	Quae enim mala maneant usurarios.	35
91rb		285ra	74 (73)	De simonia quid sit.	
	308ra	285rb	75 (74)	In quibus fiat simonia.	
	308rb		76 (75)	Per quae fiat simonia.	

3 om P<sub>1</sub>. 4 autem om P<sub>1</sub>, V. 10–38 om P<sub>1</sub>. 16 Quae) Quot P<sub>2</sub>. 23 Cod. P<sub>1</sub> unterläßt es, dieses Kapitel eigens zu zählen und läßt darum im folgenden gegenüber der richtigen Kapitelzählung nach. 35 enim om P<sub>2</sub>.

<i>P</i> <sub>2</sub>	<i>P</i> <sub>1</sub>	V	Cap		
92ra	309rb	286va	77 (76)	De munere obsequii praevenientis vel subsequentis.	
	309va		78 (77)	De munere inanis gloriae.	
			79 (78)	De munere humanae gratiae.	
92rb			80 (79)	De pactione.	
	310ra	287ra	81 (80)	De intentione.	5
92va			82 (81)	Quot sint species simoniae.	
	310rb	287rb	83 (82)	Quod cum in omnibus simonia sit execranda, in sacramento altaris est execrandissima.	
93va	311vb	288vb	84 (83)	De commutationis simonia.	
	312ra	289ra	85 (84)	Quantum se extendit simonia.	10
			86 (85)	Quantum malum sit simonia.	
93vb	312rb	289rb	87 (86)	Quod poena sequitur simoniacos non solum praesens, sed etiam aeterna.	
			88 (87)	De choretica peste.	
	312va	289va	89 (88)	De consanguinistarum peste.	15
94ra	312vb		90 (89)	De contemptu bonorum et dignitatum.	
		289vb	91 (90)	Quot sint species bonorum.	
94vb	314rb	291ra	92 (91)	Quod, quamvis honor saecularis contemnendus, tamen eius ministerium nonnumquam est suscipiendus.	20
95rb	315ra	291vb	93 (92)	Quod fere universa vitia oriuntur ex ambitione honorum.	
95va	315vb	292vb	94 (93)	De contemptu potestatis quot sint eius species.	
95vb	316ra		95 (94)	De potestate miraculorum.	
96rb	316va	293rb	96 (95)	De potestate animarum.	25
	317ra	293va	97 (96)	De potestate corporis.	
96vb	317va	294rb	98 (97)	De familiaritate.	
97va	318rb	295ra	99 (98)	De contemptu gloriae vel laudis mundanae quid sit.	
	318va		100 (99)	(Gloria est igitur ore multorum celebrata laudatio.)	30
			101 (100)	Quot sint species gloriae vel laudis, primo de mala.	
	318vb	295va	102 (101)	De falsa laude.	
97vb	319ra	295vb	103 (102)	De vana gloria quot sint eius species.	
98ra	319rb		104 (103)	Per quae quaeratur vana gloria.	35
98rb	319va	296rb	105 (104)	Quod per munera quaeritur vana gloria.	
	319vb	296va	106 (105)	Quod per propriam vocem quaeritur vana gloria.	
			107 (106)	De vera gloria sive laude.	
98vb	320va	297rb	108 (107)	(Perfectis vero bona opinio est quaerenda ad Dei gloriam et proximorum utilitatem.)	40

1-29 *om P*<sub>1</sub>. 5 *om V*. 17 Quot sint) Quid sit V. 32 vel) sive *P*<sub>2</sub>, V. 32-38 *om P*<sub>1</sub>. 34 gloria *om V*.

<i>P</i> <sub>2</sub>	<i>P</i> <sub>1</sub>	V	Cap		
99ra	321ra	297vb	109(108)	De beata gloria sive laude.	
99rb			110(109)	Quantum vitium sit appetitus inanis gloriae.	
	321rb	298ra	111(110)	Quae pariat inanis gloria.	
99va	321va	298rb	112(111)	De hypocrisi quid sit.	
			113(112)	Quot sint species hypocritarum.	5
	321vb	298va	114(113)	Per quae palliant hypocritae latentem malitiam.	
99vb	322ra	298vb	115(114)	Quantum vero malum sit hypocrisis vitium.	
100ra	322rb	299ra	116(115)	Qualiter possit hypocrisis adverti.	
100rb	323ra	299va	117(116)	Quod vitium sit peius hypocrisi an malitia aperta.	
		299vb	118(117)	De singularitate.	10
100va	323va	300ra	119(118)	Quod vana gloria pariat superstitionem.	
		300rb	120(119)	De collateralis virtute contemptus laudis.	
101va	324va	301ra	121(120)	De contemptu voluptatis et quid sit voluptas.	
		301rb	122(121)	Quot sint species voluptatis.	
101vb	325ra	301vb	123(122)	De meliori maiorque voluptate.	15
	325rb	302ra	124(123)	De optima maxima ac summa voluptate.	
102rb	326ra	302vb	125(124)	De voluptate carnali.	
102vb	326vb	303va	126(125)	(Temperata vero voluptas sive delectatio bona est et utenda.)	
103va	327va	304va	127(126)	De virtute collateralis contemptus voluptatis.	20
103vb	327vb	304vb	128(127)	De secunda distinctione contemptus videlicet quod nullum debeamus contemnere.	
104rb	328vb	305vb	129(128)	De tertia distinctione videlicet semet contemnere.	
104va	329ra	306ra	130(129)	Quae virtus sit humilitatis.	
	329rb	306rb	131(130)	Unde oriatur humilitas.	25
105ra	329vb	307ra	132(131)	Per quae nutriatur in nobis humilitas.	
	330ra		133(132)	Quanta virtus sit humilitas.	
106ra	331va	308va	134(133)	Quot sint modi humilitatis et primus est humiliandi se Deo.	
		308vb	135(134)	Quis modus est humiliare se proximo.	30
106vb	332va	309vb	136(135)	(Cum autem sit consilium et si paucis impletum omni homine se inferiorem credere.)	
		310ra	137(136)	(Sine etiam respectu ad aliud nos humiliare valeamus.)	
107va	333ra	310va	138(137)	De virtute collateralis humilitatis.	35
107vb	333vb	311ra	139(138)	Quot sint filiae humilitatis.	

1-17 *om P*<sub>1</sub>. 3 Quae) vitia *add P*<sub>2</sub>. 6 *om V*. 7 vero *om V*. 9 hypocrisi) hypocrisis *P*<sub>2</sub>. 11 superstitionem) et bene se, sed verecundias (?) *add P*<sub>2</sub>. 20-30 *om P*<sub>1</sub>. 23 De tertia . . .) De humilitate quot sint species eius *P*<sub>2</sub>. 28 sint) sunt *V*./et *om P*<sub>2</sub>. 30 *om V*. 31 et) quod *P*<sub>2</sub>./paucis) possis *P*<sub>1</sub>. 35-37 *om P*<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap	
108rb	334va	311va	140 (139)	De oboedientia.
108va	334vb	312ra	141 (140)	Quod devote sit oboediendum.
108vb	335rb	312rb	142 (141)	Quantum bonum sit oboedientia et quantum malum inoboedientia.
109va	336rb	313rb	143 (142)	De superbia quid sit.
110ra	336va	314ra	144 (143)	Quantum vitium sit superbia.
110rb	337va	314va	145 (144)	De speciebus superbiae.
110vb	338rb	315ra	146 (145)	Alia divisio superbiae.
111rb	339ra	315vb	147 (146)	Per quae signa se demonstrat superbia.
111va	339rb	316rb	148 (—)	Quod fere vitia universa oriantur ex superbia.
111vb	339vb	316va	149 (147)	Per quae curetur vitium superbiae solum.
112ra	340ra	316vb	150 (148)	De quarta distinctione contemptus videlicet quod debeamus contemnere nos contemptui.
112va	340va	317va	151 (149)	De confederatione virtutum.
113ra	341va	318ra		<i>Explicit:</i> quia curiam delectat universam.

### LIBER XIII.

113ra	341va	318rb		Incipit decimus tertius liber in quo agit de moribus exterioris hominis bonis sive malis et primo de moribus linguae, per capitula.
113rb	342ra	318va	1	De custodia oris quod sit necessaria, sed difficilis et non nisi adeo impetrabilis. Liber incipit: Mores exterioris hominis in tribus considerantur: in verbo, in sensu, in opere.
113vb	342vb	319rb	2	Quod custodia oris consistat in bono silentio et verbo.
114ra		319va	3	Quot sint species locutionum.
	343ra	319vb	4	Quod quinque sunt necessaria ad hoc, ut locutio sit irreprehensibilis et primo necessaria est veritas.
114rb	343rb	320ra	5	De mendacio quid sit.
114va	343va		6	Quot sint species mendaciorum.

1-3 *om* P<sub>1</sub>. 2 et quantum) quantumque P<sub>2</sub>. 4 quid sit *om* P<sub>1</sub>. 5-13 *om* P<sub>1</sub>. 9 Cod. P<sub>1</sub> zählt dieses Kapitel nicht. 15 Incipit . . . in quo) Tertius decimus liber P<sub>2</sub>. 15-17 Incipit . . .) Liber decimus tertius P<sub>1</sub>. 18-19 De custodia . . . incipit *om* P<sub>1</sub>. Auch in diesem Buch zählt nur Cod. P<sub>1</sub> die einzelnen Kapitel, unterläßt aber oft die Rubriken. 22-28 *om* P<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
115ra	344rb	321ra	7	De utili sermone et inutili quot sint eius species et primo de otioso.	
115rb	344va	321rb	8	De sermone iocoso.	
115va	344vb	321vb	9	De sermone irrisorio.	
115vb	345rb	322ra	10	De sermone nocivo.	5
			11	De sermone honesto.	
116rb	345vb	322va	12	De discreto sermone.	
	346ra	323ra	13	Quod indiscretio sit, si quis loquitur, quod non debet.	
116va	346rb	323rb	14	Quod indiscretio sit praebere fidem incertis.	10
116vb	346va		15	Quod amici secretum revelare sit indiscretum et malum.	
	346vb	323va	16	Quod indiscretio sit, si loquatur quis, cui non debet.	
117ra		323vb	17	Quod indiscretio sit, si loquatur quis, quantum non debet.	15
	347ra		18	De multiloquio.	
117rb	347rb	324''rb	19	De nimia taciturnitate.	
117va	347va	324'ra	20	Quod indiscretio sit, si loquatur quis, qualiter non debet.	20
	347vb	324'vb	21	Quod nimis alte loqui sit vitium.	
117vb	348ra	324''rb	22	De grandiloquentia sive superba locutione.	
		324''va	23	Quod nimis vel male dure loqui sit vitium.	
118ra	348rb	324''vb	24	De contentione.	
118rb	348va	325rb	25	Quae mala surgunt ex contentione.	25
	348vb		26	Quid sit litigium sive rixa et unde oriatur.	
	349ra	325va	27	Quod nimis et male blande loqui sit vitium.	
118va	349rb	325vb	28	Quod temperate et utiliter loqui sit virtus.	
			29	Quod indiscretio sit, si loquamur, quando non est loquendi tempus.	30
	349va	326ra	30	Quod indiscretio sit, si loquamur, ubi loquendi non est locus.	
118vb			31	De discreto sermone.	
		326rb	32	Quot sint species in sermone et primo de vera confessione fidei.	35

1-6 om P<sub>1</sub>. 3 sermone) sensu V. 7 De . . .) Quod sermo debet esse discretus P<sub>1</sub>. 8 quis om V. 13 cui) quantum P<sub>2</sub>. 15 sit) est V./si . . . quis) loquatur P<sub>1</sub>./ quis, quantum) cui P<sub>2</sub>. 15 quantum) cui P<sub>2</sub>. 15 quantum) cui P<sub>2</sub>. 18-24 In Cod. V tragen zwei Blätter die Signatur 324. Die Reihenfolge der Kapitel ist dort jedoch geändert. 19-35 om P<sub>1</sub>. 25 surgunt) surgant P<sub>2</sub>. 27 male om V. 33 discreto) directo V.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
119ra	350ra	326va	33	Quod vera confessio divinae laudis sit necessaria ad salutem.	
		327ra	34	De vera confessione peccati.	
119rb	350va		35	De vera doctrina.	
		327rb	36	De vera accusatione.	5
		350vb	37	De vera confessione.	
119va			38	De vero testimonio.	
		351ra	39	De vero iuramento.	
		351rb	40	De periurio.	
119vb	351va		41	Quod ex irreverentia iurandi oriatur consuetudo iurandi et quantum malum sit.	10
120ra	352ra	328va	42	De bona consuetudine simpliciter et vere loquendi.	
		328vb	43	De vero iudicio.	
120rb	352vb	329rb	44(—)	De vera incusatione.	15
120va	353ra	329va	45(44)	De vera excusatione.	
	353rb	329vb	46(45)	De vera reconciliatione.	
120vb		330ra	47(46)	De vitio susurrationis.	
121ra	353vb	330va	48(47)	De vera laude.	
121rb	354rb	331ra	49(48)	Quod sit adulatio et quid eius species.	20
121va	354vb	331va	50(49)	Quod remedium sit opponendum linguae dolosae sive adulatoriae.	
121vb	355ra	331vb	51(50)	De vera vituperatione.	
	355rb	332ra	52(51)	Quid sit maliloquium sive maledictum.	
			53(52)	Quid sit contumelia.	25
122ra	355va	332rb	54(53)	Quid sit calumnia.	
			55(54)	Quid sit quaerere nodum in scirpo.	
	355vb	332va	56(55)	Quid sit detractio.	
122rb	356ra	332vb	57(56)	Quam sit detestabile crimen detractionis.	
122va	356va	333rb	58(57)	Quid sit murmuratio.	30
122vb	357ra	333vb	59(58)	De vero voto.	
123ra	357rb	334ra	60(59)	De vera fideiussione.	
123rb	357va	334rb	61(60)	De vero foedere.	
		334va	62(61)	De vero pacto.	
123va	357vb	334vb	63(62)	De vera promissione.	35
	358ra	335ra	64(63)	De vera murmuratione.	
123vb	358rb	335rb	65(64)	De vera praedispositione.	

1-36 *om* P<sub>1</sub>. 15 Cod. P<sub>1</sub> zählt dieses Kapitel nicht und weicht von hier an wieder in der Zählung der Kapitel gegenüber der tatsächlichen Kapitelzahl ab. 20 Quod) Quid V./quid) quot P<sub>2</sub>. 27 sit *om* V. 36 murmuratione) comminatione P<sub>2</sub>. 37 *om* P<sub>1</sub>.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
124ra	359ra	335vb	66(65)	De sex speciebus locutionis et primo de interrogativa locutione.	
124vb	359vb	336vb	67(66)	De imperativa locutione.	
125rb	360rb	337va	68(67)	De permissiva locutione.	
125vb	360vb	337vb	69(68)	De deprecativa locutione.	5
126ra	361va	338rb	70(69)	De optativa locutione.	
126va	362ra	339ra	71(70)	Quae virtus sit collateralis bonae locutioni.	
126vb	362rb	339rb	71(71)	Quot sint species silentii.	
	362vb	339vb		<i>Explicit:</i> quod nec transgrediamur tacendo usque ad inutile silentium.	10

#### LIBER XIV

127ra	363ra	340ra		Quartus decimus liber agit de quinque corporis sensibus, scilicet visu, auditu, odoratu, gustu, contactu, per capitula.	
127va	363va		1	De quinque sensibus corporis et primo de visu, quot sint eius species. Consequenter de quinque sensibus corporis subiungendum est.	15
		340va	2	De vago oculo.	
127vb	363vb	340vb	3	De impudico oculo.	
128ra	364ra		4	De cupido visu.	
		341ra	5	De doloso oculo.	20
		364rb	6	De crudeli oculo.	
128rb		341rb	7	De invido oculo.	
		364va	8	De glorioso oculo.	
128va	364vb	341vb	9	De superbo oculo.	
			10(—)	De mundo oculo.	25
128vb	365rb	342ra	11(10)	De auditu quot sint eius species et primo de curioso auditu.	
		342rb	12(11)	De vano auditu.	
129ra	365va	342va	13(12)	De maligno auditu.	
			14(13)	De glorioso auditu.	30
129rb	365vb	342vb	15(14)	De credulo auditu.	
	366ra	343ra	16(15)	De incredulo auditu.	

1-8 *om* P<sub>1</sub>. 11-15 Quartusdecimus . . . species *om* P<sub>1</sub>. 12 scilicet *om* P<sub>2</sub>. 16 subiungendum) subsungendum P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>. 17-32 *om* P<sub>1</sub>. 25 Von Cod. P<sub>1</sub> nicht mitgezählt, darum im folgenden die abweichende Zählung.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap	
129va			17 (16)	De surdo auditu.
	366rb	343rb	18 (17)	De mundo auditu.
129vb		343va	19 (18)	De odoratu quot sint eius species et primo de odoratu luxurioso.
	366va	343vb	20 (19)	De voluptuoso odoratu.
	366vb		21 (20)	De guloso odoratu.
130ra			22 (21)	De subsannanti odoratu.
		344ra	23 (22)	De exsufflanti odoratu.
			24 (23)	De mundo odoratu.
	367ra	344rb	25 (24)	De temperantia gustus quid sit.
130rb	367rb	344va	26 (25)	Quot sint species abstinentiae.
130va	367va	344vb	27 (26)	Quod ipsa licita possunt fieri illicita.
			28 (27)	Quod illicita possunt fieri licita propter quinque causas.
	367vb	345ra	29 (28)	De abstinentia a licitis.
			30 (29)	De abstinentia a necessariis.
131ra	368rb	345va	31 (30)	De abstinentia a licitis quot sint eius species.
		345vb	32 (31)	De abstinentia gustus quid sit et unde habuit originem.
131rb	368vb	346ra	33 (32)	Quanta virtus sit abstinentia.
131va	369ra	346rb	34 (33)	De prima parte abstinentiae quae est a cibo: Porro abstinentiae ab escis plures sunt partes. Prima est a licitis comedendi in cibus abstinere.
			35 (34)	De secunda parte abstinentiae a cibo: Secunda pars est ab indebitis cibus abstinere.
131vb	369rb	346vb	36 (35)	De tertia parte: Tertia pars est a deliciosis lautioribusque cibus abstinere.
132rb	370ra	347va	37 (36)	De quarta parte: Quarta pars est a nimia cura in apparandis cibus abstinere.
			38 (37)	De quinta parte: Quinta pars est horam comedendi non praevenire.
132va	370rb	347vb	39 (38)	De sexta parte: Sexta pars est ab illis cum quibus vivitur in cibariis non dissentire.
	370va	348ra	40 (39)	De septima parte: Septima pars est aviditatem refrenare.
132vb			41 (40)	De octava parte: Octava pars est praesentibus cibus non insatiabiliter adhaerere.
	370vb	348rb	42 (41)	De nona parte: Nona pars est praesentes cibos non fastidire nec absentes desiderare.

1-2 om P<sub>1</sub>. 3-4 quot sint . . .) et quot modis dicitur P<sub>1</sub>.  
5-39 rubricae om P<sub>1</sub>. 29 apparandis) apparendis P<sub>1</sub>.



P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap		
133ra	371ra	348va	43 (42)	De decima parte: Decima pars est a multorum varietate ferculorum abstinere.	
		348vb	44 (43)	De undecima parte: Undecima pars est mensuram refrectionis non excedere.	
133rb	371va	349ra	45 (44)	De duodecima parte: Duodecima pars est ad mensam brevius residere.	5
133va		349rb	46 (45)	De tertia decima parte: Tertia decima pars est comessationes evitare.	
		371vb	47 (46)	De quarta decima parte: Quarta decima pars est vitia quae comessationes committantur devitare.	10
133vb		349va	48 (47)	Propter quae sit abstinentia relaxanda.	
134rb	372vb	350vb	49 (48)	Quomodo sit sanctificandum ieiunium.	
134va	373ra	351rb	50 (49)	De virtute collateralis abstinentiae.	
134vb	373rb		51 (50)	De terminis abstinentiae.	
		351va	52 (51)	Quae vitia soleant abstinentiam comitari.	15
135ra		351vb	53 (52)	Quae virtutes oriuntur ex abstinentia.	
		373va	54 (53)	Quod vitium sit contrarium abstinentiae.	
		352ra	55 (54)	Unde oriatur vitium gulositatis.	
135rb	375vb		56 (55)	Quot sint partes castrimargiae.	
		352rb	57 (56)	Quae incommoda sequuntur ex gulositate.	20
135va	374ra	352vb	58 (57)	De abstinentia a potu quid sit.	
		372rb	59 (58)	De partibus sobrietatis.	
136ra	375ra	353va	60 (59)	De terminis sobrietatis.	
136rb			61 (60)	Quae bona procedant ex sobrietate.	
		353vb	62 (61)	De vitio sobrietati contrario.	25
136va	375rb		63 (62)	Quae incommoda sequuntur ex ebrietate sive vinositate.	
137ra	376ra	354va	64 (63)	De contactu quot sint eius species.	
		355ra	65 (64)	De corporali contactu quot sint eius species.	
137rb			66 (65)	De castitate quid sit.	30
137va	376rb	355rb	67 (66)	Quanta virtus sit castitas.	
		376va	68 (67)	Quomodo acquiratur et nutriatur castitas.	
138rb	377rb	356rb	69 (68)	Quot sint species castitatis et primo de virginali castitate.	
138va	377va	356vb	70 (69)	De viduitate castitatis.	35
			71 (70)	De coniugali castitate.	
138vb	377vb	357ra	72 (71)	Quae distantia sit inter coniugalem castitatem et virginalem et vidualem.	

1-14 *rubricae om P<sub>1</sub>*. 4 refrectionis) refrectionis P<sub>2</sub>. 9 parte) abstinentiae *add P<sub>2</sub>*. 15-38 *om P<sub>1</sub>*. 20 sequuntur) sequantur P<sub>2</sub>. 26 sequuntur) sequantur P<sub>2</sub>. 30 sit) sint V. 34 castitate *om V*. 37-38 et *om P<sub>2</sub>*.

P <sub>2</sub>	P <sub>1</sub>	V	Cap	
139ra	378ra	357rb	73 (72)	An nuptiae excludant virginalem castitatem.
	378rb	357va	74 (73)	Quod castitas careat tam terminis quam collateralis virtute.
139rb			75 (74)	Quomodo repugnet diabolus in nobis castitatem.
139va	378va	358ra	76 (75)	De vitio castitati contrario, primo quid sit.
139vb	378vb	358va	77 (76)	Quod vitium luxuriae et gulositatis prae ceteris vitiis sint nobis innata.
	379ra		78 (77)	Quot sint partes libidinis.
140ra	379rb	359ra	79 (78)	De speciebus luxuriae et primo de fornicatione quot sint eius species.
140va	379vb	359va	80 (79)	De adulterio. Adulterium est illicitus ad alterius lectum accessus.
141ra	380rb	360rb	81 (80)	De immunditia.
141rb	380vb	360vb	82 (81)	De sodomitica libidine.
141va	381rb	361rb	83 (82)	De ignominia sive abominatione.
141vb		361va		<i>Explicit:</i> ne sit occasio memoriae abominationis in ea factae.

Cod. V. gibt auf f. 362ra-377va noch ein alphabetisches Sachverzeichnis.

1-10 *om* P<sub>1</sub>. 2-3 tam ... quam) quoque V. 4 repugnet) impugnet P<sub>2</sub>. 5 contrario) contrarium V. 6-7 *om* V. 8 sint) sit P<sub>2</sub>. 11 De adulterio *om* P<sub>1</sub>, P<sub>2</sub>, V. 13-15 *om* P<sub>1</sub>.

EDUARD ZELLINGER

## **Cusanus - Konkordanz**

Unter Zugrundelegung der philosophischen und der bedeutendsten theologischen Werke

*331 Seiten, Leinen 23.80 DM*

Die Gestalt des Kardinals Nikolaus von Cues, der als der Begründer der deutschen Philosophie gewürdigt wurde, rückt immer mehr in den Mittelpunkt philosophiegeschichtlichen und geisteswissenschaftlichen Interesses. Während man sich über seine epochale Bedeutung für das europäische Geistesleben ohne Einschränkung einig ist, herrschen hinsichtlich des Verständnisses seiner Lehre noch sehr divergente Auffassungen und Standpunkte. Diese Sachlage erfordert eine stets auf das Ganze und das ihm inhärente System ausgerichtete Interpretationsmethode, die sich um die Auffindung der Antithesen bemüht, ihre integrale Komplementarität begreift und erst in ihrer Ganzheit den vollen Aussagesinn zu werten versteht. Nach einer umfassenden Übersichtsgewinnung muß sie sich durch sorgfältige Stellenvergleiche eine systematische Ordnung aller relevanten Texte nach ihrer thematischen, logischen und dialektischen Zusammengehörigkeit zum Ziele setzen.

Die eigentliche Bedeutung dieses Werkes von Professor Dr. phil. Eduard Zellinger liegt nun in der exakten Aufstellung eines solchen Gesamtsystems der Schriften, wodurch eine konkrete Disposition für die Konkordanzstellen gewonnen und die sofortige Einordnung der scheinbar divergenten Aussagen aufgrund der Konkordanz ermöglicht wurde. Der Aufriß und die Zusammenstellung der Thesen und Antithesen ergibt in völliger Klarheit die universelle Philosophie des Cusaners. Die ganze Fülle der Belegstellen im Überblick ist zugleich auch schon eine vorläufige Durchführung der noch ausstehenden Darstellung des Gesamtsystems sowie eines Lexikons des individuellen Sprachgebrauchs und der besonderen Terminologie des Cusaners. Hier liegt eine regelrechte Summa der entscheidenden Cusanus-Stellen mitsamt den geringfügigen Schwankungen der geistigen Entwicklung des Philosophen vor.

*Eine der ersten Pressestimmen:*

»Eine Konkordanz der wichtigsten philosophischen Texte, unternommen unter genuin kusanischen Gesichtspunkten, ist gerade das, was sich jeder wünschte, der die Gestalt dieses reichen und tiefen Denkers in ihrer Ganzheit irgendwie erfassen wollte. Man kann Zellinger nicht genug Dank wissen.«

*Wissenschaft und Weisheit*

MAX HUEBER VERLAG MÜNCHEN 13